

2 december 2025 (update)

Oorspronkelijke taal: Nederlands

COI FOCUS

PAKISTAN

Corruptie en documentenfraude

Disclaimer:

Dit COI-product is, overeenkomstig de [richtlijnen van de Europese Unie](#) voor de behandeling van informatie over herkomstlanden van april 2008 en de van kracht zijnde wettelijke bepalingen, opgesteld door Cedoca, de dienst die binnen het Commissariaat-generaal voor de Vluchtelingen en de Staatlozen (CGVS) verantwoordelijk is voor onderzoek naar informatie over herkomstlanden. Het document levert informatie voor de behandeling van individuele verzoeken om internationale bescherming. Het bevat geen beleidsrichtlijnen of opinies en velt geen oordeel over de grond van het verzoek om internationale bescherming.

Dit document, opgesteld binnen een afgesproken tijdbestek, steunt op een zo ruim mogelijke waaier aan zorgvuldig geselecteerde publieke informatie met bijzondere aandacht voor de toetsing en kruiscontrole van de bronnen. Cedoca probeert alle relevante aspecten van het onderwerp van dit COI-product te behandelen, maar de informatie in dit document is niet noodzakelijk exhaustief. Als dit document bepaalde gebeurtenissen, personen of organisaties niet vermeldt, betekent dit niet dat ze niet hebben plaatsgevonden of niet bestaan. Alle gebruikte bronnen krijgen een gedetailleerde bronvermelding.

This COI product was produced by Cedoca, the country of origin information research unit of the Office of the Commissioner General for Refugees and Stateless Persons (CGRS). It follows the [Common EU Guidelines](#) for processing country of origin information (April 2008) and was drafted in accordance with applicable legal provisions. It aims to provide information for the processing of individual applications for international protection. It does not contain policy guidelines or opinions and does not pass judgment on the merits of applications for international protection.

This report was prepared within an allotted timeframe, using a wide range of carefully selected public information with a constant attention to crosschecking sources. While Cedoca has endeavoured to cover all aspects relevant to the subject of this COI report, the information provided is not necessarily exhaustive. The absence of a specific event, person or organisation from this report should not be taken to imply that the event did not take place or that the person or organisation does not exist. All sources are referenced.

Samenvatting

Deze COI Focus beschrijft de prevalentie van corruptie en documentenfraude in Pakistan. Uit de geraadpleegde bronnen blijkt dat corruptie aanwezig is in alle sectoren van de Pakistaanse maatschappij zoals de politiek, justitie, politie, leger, overheidsdiensten, de privésector, het onderwijs en de gezondheidszorg. De werking van de politieke instellingen, de overheidsadministraties, de politie en het gerecht in Pakistan wordt door corruptie gekenmerkt. De neutraliteit en de werking van het openbare ambt en de publieke sector in Pakistan worden hierdoor aangetast.

Hoewel corruptie strafbaar is, wijzen verschillende bronnen erop dat de betreffende wetgeving niet effectief wordt toegepast en bekleders van een openbaar ambt grotendeels straffeloos de wet kunnen overtreden en zich schuldig kunnen maken aan corrupte praktijken. Zo wordt het National Accountability Bureau (NAB) voornamelijk ingeschakeld om politieke tegenstanders van de regeringspartijen te beschuldigen van corruptie en fraude.

Bovenstaande vaststellingen ondermijnen de bewijswaarde van de door de Pakistaanse overheidsdiensten afgeleverde attesten en documenten. De beschikbare informatie wijst uit dat tal van personen met openbare functies vatbaar zijn voor corruptie en documentenfraude begaan. Documentenfraude is dan ook wijdverspreid in Pakistan. Vermits de neutraliteit van de betreffende functionaris in vraag gesteld kan worden, biedt de authenticiteit van een bepaald attest of document geen garantie voor de juistheid van de informatie die het bevat.

Summary

This COI Focus examines the extent of corruption and document fraud in Pakistan. Sources consulted show that corruption is present in all sectors of Pakistani society, including politics, the judiciary, the police, the army, government services, the private sector, education, and healthcare. Political institutions, government administrations, the police and the judiciary in Pakistan are characterised by corruption. This undermines the neutrality of, and confidence in, the civil service and public sector.

Although corruption is a criminal offence, various sources suggest that the relevant legislation is not being enforced effectively, which allows public officials to violate the law with impunity and engage in corrupt practices. For example, the National Accountability Bureau (NAB) is primarily used to accuse political opponents of the ruling parties of corruption and fraud.

The above findings call into question the evidential value of certificates and documents issued by the Pakistani authorities. Available information suggests that many public officials are susceptible to corruption and engage in document fraud. As a result, document fraud is widespread in Pakistan. As the impartiality of officials cannot be guaranteed, the authenticity of a certificate or document does not necessarily mean that the information it contains is accurate.

Inhoudstafel

Samenvatting	2
Summary	2
Lijst van afkortingen	4
Inleiding.....	6
1. Corruptie	7
1.1. Schaal van het fenomeen	7
1.1.1. Algemeen	7
1.1.2. Corruptie in de politiek.....	9
1.1.3. Corruptie in de openbare dienstverlening.....	13
1.1.4. Corruptie bij de politie.....	14
1.1.5. Corruptie bij het leger	15
1.1.6. Corruptie binnen justitie.....	17
1.1.7. Corruptie in de privésector en de economie	19
1.1.8. Corruptie in het onderwijs	21
1.1.9. Corruptie in de gezondheidssector	22
1.2. Maatregelen tegen corruptie en obstakels	24
2. Documentenfraude	27
2.1. Identiteits- en reisdocumenten	27
2.1.1. Geboorteaktes	28
2.1.2. <i>Child registration certificates (CRC's)</i>	28
2.1.3. Rijbewijzen	28
2.1.4. National Identity Cards (NIC's).....	28
2.1.5. Paspoorten	29
2.1.6. Visa	30
2.1.7. Huwelijksaktes	30
2.1.8. Domicilie-aktes	31
2.1.9. Overlijdensaktes.....	31
2.2. First Information Reports (FIR's)	31
2.3. Strafblad	32
2.4. Documenten in verband met studies en tewerkstelling	33
2.5. Nieuwsberichten	33
2.6. Documenten betreffende grondbezit.....	34
Bibliografie.....	35

Lijst van afkortingen

ACE	Anti Corruption Establishment
BAMF	Federal Office for Migration and Refugees
BR	Business Recorder
BTI	Bertelsmann Stiftung's Transformation Index
CNIC	Computerised National Identity Card
COG	Commonwealth Observer Group
CPI	Corruption Perceptions Index
CRC	<i>child registration certificate</i>
DFAT	Department of Foreign Affairs and Trade - Australia
DGIP	Directorate General of Immigration & Passports - Pakistan
DRF	Digital Rights Foundation
ECC	Economic Coordination Committee
ECL	Exit Control List
ECP	Election Commission of Pakistan
FH	Freedom House
FIA	Federal Investigation Agency
FIR	First Information Report
GIJN	Global Investigative Journalism Network
GVS	Global Village Space
HEC	Higher Education Commission – Pakistan
HRCP	Human Rights Commission of Pakistan
HRW	Human Rights Watch
ICG	International Crisis Group
Iega	Institut d'études de géopolitique appliquée
IRB	Immigration and Refugee Board of Canada
ISAS	Institute of South Asian Studies
ISPR	Inter-Services Public Relations
Landinfo	The Norwegian Country of Origin Information Centre
MEI	Middle East Institute
NAB	National Accountability Bureau
NADRA	National Database and Registration Authority
NAO	National Accountability Ordinance

NBP	National Bank of Pakistan
NIC	National Identity Card
NOC	No Objection Certificate
OCCRP	Organized Crime and Corruption Reporting Project
PHC	Punjab Healthcare Commission
PMA	Pakistan Medical Association
PML-N	Pakistan Muslim League-Nawaz
PPP	Pakistan People's Party
PTI	Pakistan Tehreek-e-Insaf
RFE/RL	Radio Free Europe/Radio Liberty
RSF	Reporters Without Borders
RSIL	(The) Research Society of International Law
SHCC	Sindh Health Care Commission
SLD	School for Law and Development
SNIC	Smart National Identity Card
TI	Transparency International
TNN	Tribal News Network
UNDP	United Nations Development Programme
USDOS	United States Department of State
VOA	Voice Of America
WJP	World Justice Project
WTR	World Trademark Review

Inleiding

In deze COI Focus beschrijft Cedoca de prevalentie van corruptie en documentenfraude in Pakistan. Dit document is een actualisering van de COI Focus *Pakistan. Corruptie en documentenfraude* van 29 september 2022. Dit document bevat de nieuwe ontwikkelingen sinds oktober 2022 tot en met 29 oktober 2025. Cedoca heeft het onderzoek afgesloten op 29 oktober 2025.

In het eerste hoofdstuk van dit document bespreekt Cedoca de algemene context met betrekking tot corruptie in Pakistan. Achtereenvolgens wordt corruptie in de politiek, in de openbare dienstverlening, bij de politie, het leger, justitie, in de privésector, in het onderwijs en in de gezondheidszorg belicht. Het hoofdstuk eindigt met de anticorruptiemaatregelen die Pakistan treft en de obstakels die de strijd tegen corruptie bemoeilijken. Hoofdstuk twee bespreekt de beschikbare informatie over documentenfraude in Pakistan.

Voor dit rapport deed Cedoca een beroep op openbare bronnen, waaronder rapporten van overheidsinstanties, internationale organisaties en niet-gouvernementele organisaties en wetenschappelijke studies van diverse universiteiten. Voor anekdotische illustraties verzamelde Cedoca feitenmateriaal in betrouwbare Pakistaanse en internationale media.

Het doel van deze COI Focus is niet om een integraal overzicht van dit thema op te stellen. Het dient als een hulpmiddel om de bewijswaarde van de verschillende documenten die in Pakistaanse verzoeken om internationale bescherming voorgelegd worden correct in te schatten. Deze COI Focus geeft geen uitsluitend over de authenticiteit van een specifiek document dat ter ondersteuning van een individueel verzoek om internationale bescherming is neergelegd.

1. Corruptie

1.1. Schaal van het fenomeen

1.1.1. Algemeen

De onafhankelijke internationale anticorruptieorganisatie Transparency International (TI)¹ definieert corruptie als het misbruik van toevertrouwde macht voor persoonlijk gewin. Corruptie kan vele vormen aannemen en overal voorkomen: in het bedrijfsleven, bij de overheid, in rechtbanken, in de media en in het maatschappelijk middenveld. Voorbeelden van corruptie zijn ambtenaren die geld of gunsten vragen of aannemen in ruil voor diensten, politici die misbruik maken van overheidsgeld, politici die overheidsjobs of -contracten gunnen aan hun sponsors, vrienden en familie, of bedrijven die ambtenaren omkopen om deals te sluiten. Zowel politici, ambtenaren, zakenmensen als burgers kunnen bij corruptie betrokken zijn.²

Uit de voor dit rapport geraadpleegde bronnen komt naar voren dat corruptie alomtegenwoordig is in Pakistan. Corruptie is stevig verankerd in alle niveaus van de samenleving en de overheid³ en is volgens wetenschappelijk onderzoek een manier van leven en een fundamenteel mechanisme voor de werking van openbare en private organisaties geworden.⁴ Zowel kleinschalige corruptie als ernstigere vormen zijn een groot probleem in Pakistan. De drijvende krachten achter het fenomeen zijn de lage lonen in de publieke sector en een cultuur van nepotisme, patronage en verwantschapsbanden die primeert op loyaliteit aan de staat of respect voor de wet.⁵ Wetenschappelijk onderzoek uit 2021 over corruptie in Pakistan op basis van in 2015 afgenomen interviews met uiteenlopende *stakeholders* toont aan dat Pakistani kleinschalige corruptie, zoals het verlenen van een gunst voor een gunst of een dienst voor een dienst en de gewoonte om kleine geschenken aan ambtenaren te geven, niet als dusdanig percipiëren. De geïnterviewden stellen daarnaast dat mensen zich niet schuldig voelen over hun eigen rol in corruptie en wijdverspreide corruptie aanvaarden als de norm.⁶

TI publiceert elk jaar voor verschillende landen de *Corruption Perceptions Index* (CPI). Elk land wordt gerangschikt en krijgt een score op een schaal van 0 tot 100. Een score van 0 betekent volledig corrupt terwijl 100 betekent dat een land volledig vrij is van corruptie. In de CPI voor 2024 rangschikt TI Pakistan als 135ste van de 180 onderzochte landen en geeft het land een score van 27 op 100. Deze score is het slechtste resultaat van de periode 2012-2024 (net zoals in 2012 en 2022) (zie grafiek 1).⁷

¹ TI, *Our organisation*, s.d., [url](#)

² TI, *What is corruption?*, s.d., [url](#)

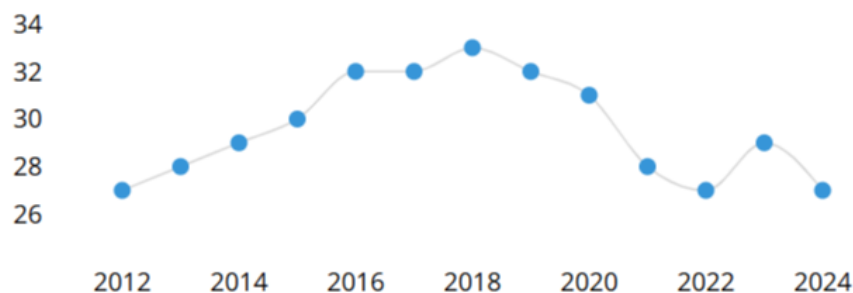
³ Malik N., Qureshi T. A., 07/2021, [url](#)

⁴ Ullah M. A. et al., 15/02/2021, p. 6, [url](#)

⁵ DFAT - Australia, 30/04/2025, pp. 15-16, [url](#); Lieven A., 2012, p. 207; Scroll (Siddiqa A.), 30/07/2017, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 8-9, 17, 33, [url](#)

⁶ Ullah M. A. et al., 15/02/2021, pp. 6-7, [url](#)

⁷ TI, 11/02/2025, [url](#)

Grafiek 1: Score van Pakistan op de CPI van 2012 tot 2024⁸

De Bertelsmann Stiftung stelt tweejaarlijks de *Bertelsmann Stiftung's Transformation Index* (BTI) op. Deze analyseert de kwaliteit van de democratie, de markteconomie en het overheidsbestuur in 137 landen. In de BTI van 2024, die de periode 1 februari 2021 – 31 januari 2023 bestrijkt, geeft de Bertelsmann Stiftung Pakistan een score van 3,65 op een schaal van 1 tot 10, waarbij een hogere score een hogere kwaliteit aanduidt. Daarmee behaalt Pakistan plaats 112 op een totaal van 137 landen. Volgens de Bertelsmann Stiftung zijn persoonlijk winstbejag en corruptie wijdverspreid bij de overheid, bij de politieke elite en in de lagere niveaus van het gerechtelijk apparaat. Bekleders van een openbaar ambt kunnen grotendeels straffeloos de wet overtreden en zich schuldig maken aan corrupte praktijken. Mechanismen om hen tot verantwoording te roepen blijven beperkt.⁹

Het *2023 Pakistan Country Report on Human Rights Practices*, dat in april 2024 door het Amerikaanse ministerie van Buitenlandse Zaken (United States Department of State, USDOS) gepubliceerd is, beschouwt corruptie als een wijdverspreid fenomeen bij de Pakistaanse overheid en in de politiek. Ook lagere rechtbanken zijn corrupt. Hoewel corruptie strafbaar is in Pakistan wordt de betreffende wetgeving niet effectief toegepast. Er vinden corruptieonderzoeken en -rechtszaken plaats maar oppositiepartijen stellen dat deze hun leiders selectief viseren.¹⁰

In het *Freedom in the World* rapport over 2024 stelt Freedom House (FH) dat ondanks talrijke formele waarborgen corruptie binnen het openbaar bestuur in Pakistan in de praktijk endemisch is. Het gebruik van verantwoordingsmechanismen gebeurt vaak selectief en is politiek gemotiveerd. Corruptie in het gerecht is wijdverspreid. Hoewel formeel onafhankelijk, is de rechterlijke macht betrokken in de machtsstrijd tussen het leger, de regering en oppositiepolitici en helpt zij het leger soms bij het inperken van de macht van bepaalde politici. Ook handelt de rechterlijke macht als een politiek machtscentrum op zichzelf.¹¹

The World Justice Project (WJP) stelt elk jaar de *World Justice Project Rule of Law Index* op waarin het de naleving van de rechtstaat in 142 landen beoordeelt door middel van een nationale enquête bij de algemene bevolking en bij mensen met een juridisch beroep en experts. De *World Justice Project Rule of Law Index 2025* rangschikt Pakistan op plaats 129 met een score van 0,38 waarbij 1 de hoogst mogelijke en 0 de laagst mogelijke score is.¹² Pakistan scoort onder andere slecht in de volgende domeinen: sancties voor wangedrag van overheids- en regeringsmedewerkers, corruptie in de uitvoerende, rechterlijke en wetgevende macht, corruptie bij de politie en in het leger en corruptie in

⁸ TI, 11/02/2025, [url](#)

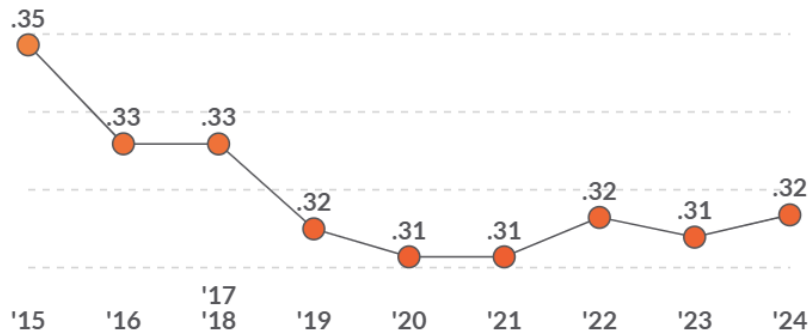
⁹ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 1-2, 6, 8-9, 12, 20, 24, 31-32, [url](#)

¹⁰ USDOS, 22/04/2024, pp. 2, 17, 24, 60-62, [url](#)

¹¹ FH, 26/02/2025, [url](#)

¹² WJP, *World Justice Project Rule of Law Index 2024*, 23/10/2024, pp. 8, 12, 139, 185-186, [url](#)

het burgerlijk recht en in het strafrecht.¹³ In de periode 2015-2024 blijft de Pakistaanse score op de *rule of law index* nagenoeg dezelfde. Wanneer men enkel naar de score op vlak van "afwezigheid van corruptie" kijkt, één van de acht factoren die samen de *rule of law index* vormen, is er een lichte achteruitgang waar te nemen, van 0,35 in 2015 naar 0,32 in 2024, met een dieptepunt van 0,31 in de jaren 2020, 2021 en 2023 (zie grafiek 2).¹⁴

Grafiek 2: Score voor Pakistan op de factor "Afwezigheid van corruptie" in de periode 2015-2024¹⁵

1.1.2. Corruptie in de politiek

Persoonlijk winstbejag en corruptie zijn wijdverspreid in de politiek.¹⁶ Hoewel corruptie strafbaar is, wordt de betreffende wetgeving niet effectief toegepast¹⁷ en kunnen bekleders van een openbaar ambt grotendeels straffeloos de wet overtreden en zich schuldig maken aan corrupte praktijken.¹⁸ Volgens de geraadpleegde bronnen gebeurt het gebruik van verantwoordingsmechanismen selectief en zijn aantijgingen van corruptie jegens politici dikwijls politiek gemotiveerd (zie [1.2. Maatregelen tegen corruptie en obstakels](#)).¹⁹ De meeste politieke instellingen in Pakistan worden bestuurd door elites en feodale families, die de rechtstaat en de democratie belemmeren ten behoeve van hun eigen belangen.²⁰

Het USDOS-mensenrechtenrapport over 2023 meldt dat verschillende politici en personen die een openbaar ambt bekleden doorheen het jaar beschuldigd worden van corruptie, waaronder omkoping, afpersing, vriendjespolitiek, nepotisme, patronage, diefstal en verduistering.²¹ In maart 2023 geeft de federale regering het register vrij van geschenken die publieke ambtsdragers sinds 2002 ontvangen hebben van buitenlandse regeringen en hoogwaardigheidsbekleders. Uit de lijst blijkt dat verschillende hooggeplaatste politici geschenken in eigen zak hebben gestoken, hetzij gratis, hetzij na betaling van

¹³ WJP, *World Justice Project Rule of Law Index 2024*, 23/10/2024, p. 139, [url](#)

¹⁴ WJP, *Pakistan*, 23/10/2024, [url](#)

¹⁵ WJP, *Pakistan*, 23/10/2024, [url](#)

¹⁶ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 9, 31, [url](#); USDOS, 23/04/2024, pp. 60-62, [url](#)

¹⁷ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 12, [url](#); USDOS, 23/04/2024, pp. 60-62, [url](#)

¹⁸ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 12, [url](#)

¹⁹ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 12-13, 34-35, [url](#); USDOS, 22/04/2024, pp. 60-61, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 16, [url](#); Carnegie Endowment for International Peace (Waseem Z.), 20/06/2024, [url](#); BR, 18/05/2025, [url](#); HRW, 06/08/2020, [url](#); FH, 28/02/2022, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 2022, p. 30, [url](#); USDOS, 12/04/2022, pp. 16-17, [url](#); OCCRP (Janjua H.), 19/10/2022, [url](#); OCCRP (Janjua H.), 07/10/2022, [url](#)

²⁰ Ullah M. A. et al., 15/02/2021, pp. 6-7, [url](#)

²¹ USDOS, 23/04/2024, p. 60, [url](#)

een fractie van de waarde ervan aan de nationale schatkist.²² In mei 2024 brengt het onderzoeksproject *Dubai Unlocked* op basis van een datalek aan het licht dat verschillende Pakistaanse politici in de periode 2020-2022 residentiële eigendommen in Dubai in hun bezit hebben. Hoewel een vermelding in het datalek geen bewijs is van een financieel misdrijf, is Dubai een aantrekkelijke plaats om corruptiegeld wit te wassen.²³ De politici in kwestie zeggen dat hun eigendommen correct aangegeven zijn in hun belastingaangifte en bij de Election Commission of Pakistan (ECP).²⁴ Onderzoek van de krant Dawn gepubliceerd in augustus 2024 onthult hoe provinciale politici in Baloetsjistan decennialang budgetten bedoeld voor de aanleg van een weg verduisterd hebben, een illustratie van de "wijdverbreide corruptie in de ontwikkelingssector" van de provincie.²⁵

Politieke partijen in Pakistan functioneren als een platform ter begunstiging van de eigen achterban. Volgens Anatol Lieven, auteur van het boek *Pakistan. A hard country* uit 2012, behoort corruptie tot de politieke zeden in Pakistan. In de heersende politieke cultuur wordt het uitoefenen van een openbaar ambt gelijkgeschakeld met het bedienen van de eigen achterban door middel van allerlei vormen van cliëntelisme. Getrouwheid aan de eigen familie, clan en religieuze gemeenschap worden in de Pakistaanse cultuur immers hoger gewaardeerd dan professionele deontologie. Dergelijke praktijken ondermijnen de werking van de politieke instellingen maar houden tegelijk de samenlevingsverbanden in stand. Corruptie is in deze zin geen uitsluitend destructieve kracht maar vormt een component van het systeem. Vandaar dat corruptie in Pakistan volgens Anatol Lieven onmogelijk op korte termijn uitgeroeid kan worden.²⁶

De bevindingen van Anatol Lieven blijven een decennium later overeind. In 2017 schrijft Ayesha Siddiqi, een academica gespecialiseerd in Zuid-Aziatische politiek verbonden aan het South Asia Institute van de University of London²⁷, dat Pakistan een politieke cultuur heeft die gestoeld is op patronage en waarin corruptie en kleptocratische herverdeling tot de uitgangspunten behoren. Mensen krijgen voordelen door deel uit te maken van de ene of de andere groep.²⁸

In haar rapport van 2024 schrijft de Bertelsmann Stiftung dat veel van de politiek en de beleidsvorming van het land gericht blijft op de logica van cliëntelistische dienstverlening onder toezicht van traditionele politieke elites uit de gegoede klassen.²⁹ De cliëntelistische aard van de politiek in Pakistan betekent dat verkozen politici dienstverlening ten voordele van hun eigen achterban verkiezen boven een politiek programma ten voordele van het volledige electoraat.³⁰ De Bertelsmann Stiftung vervolgt dat vertrouwens- en wederkerigheidsrelaties gestoeld zijn op netwerken gebaseerd op familie, verwantschap en deelname aan liefdadigheids- en andere maatschappelijke verenigingen. Deze netwerken onderbouwen cliëntelistische politieke relaties en dienen vaak om lokale sociale hiërarchieën gedefinieerd door kaste, klasse en geslacht te reproduceren.³¹ Vele Pakistaanse burgers hebben bijgevolg een ambivalente houding ten opzichte van de democratie. De cliëntelistische aard van de openbare dienstverlening betekent dat verkiezingspolitiek vaak over weinig meer gaat dan

²² APP, 12/03/2023, [url](#); Dawn (Wasim A.), 15/03/2023, [url](#)

²³ OCCRP, 14/05/2024, [url](#); Dawn (Rehman A., Naziha S. A.), 14/05/2024, [url](#); Dawn (Rehman A.), 15/05/2024, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 16, [url](#)

²⁴ Arab News, 15/05/2024, [url](#)

²⁵ Dawn (Notezai M. A.), 26/08/2024, [url](#)

²⁶ Lieven A., 2012, p. 207

²⁷ Siddiqi A., s.d., [url](#)

²⁸ Scroll (Siddiqi A.), 30/07/2017, [url](#)

²⁹ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 33, [url](#)

³⁰ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 8-9, [url](#); Dawn (Notezai M. A.), 26/08/2024, [url](#)

³¹ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 17, [url](#)

onderhandelen met potentiële beschermheren terwijl ideologie en politieke programma's een beperkte rol spelen in het mobiliseren van kiezers.³²

Op basis van lokale bronnen rapporteert het Australische Department of Foreign Affairs and Trade (DFAT) in het *Country Information Report Pakistan* van april 2025 eveneens dat de alomtegenwoordigheid van corruptie in Pakistan historisch gezien veroorzaakt wordt door een cultuur van nepotisme, cliëntelisme en familiebanden die primeren op loyaliteit aan de staat of respect voor de wet.³³

Wetgevers dienen vaak frauduleuze en misleidende aangiften in over hun vermogen wanneer ze deelnemen aan verkiezingen, schrijft de Bertelsmann Stiftung. Er is een gebrek aan handhaving van de regels hieromtrent en onvoldoende onderzoek naar wetgevers en overheidsfunctionarissen die ervan verdacht worden niet al hun bezittingen en inkomsten aangegeven te hebben.³⁴ Daarnaast zijn er in Pakistan geen formele beperkingen op de financiering van campagnes. Verkiezingskandidaten financieren veelal hun eigen campagnes zonder hun uitgaven openbaar te maken of te laten doorlichten.³⁵ Corrupte politici manipuleren het fiscaal beleid in het voordeel van invloedrijke geldschietters en andere belangengroepen in ruil voor fondsen om hun verkiezingscampagnes te financieren.³⁶ De meeste vastgoedtycoons behoren tot één van de mainstream politieke partijen zoals de Pakistan Muslim League-Nawaz (PML-N), Pakistan Tehreek-e-Insaf (PTI) en Pakistan People's Party (PPP). Ze financieren politieke partijen in ruil voor amnestieregelingen om zwart geld te regulariseren. Omwille van de nauwe banden tussen vastgoedreuzen en politici geniet de vastgoedsector van lage belastingtarieven en uitgebreide belastingvrijstellingen.³⁷

Verkiezingen in Pakistan worden historisch gezien gekenmerkt door wijdverbreide onregelmatigheden, beschuldigingen van manipulatie en betwiste uitslagen. De ECP organiseert de verkiezingen in Pakistan en steunt daarbij op de provinciale overheden om verkiezingen in goede banen te leiden op verkiezingsdag zelf. Overheidsmedewerkers afkomstig van onderwijsdepartementen en de politie bemannen de stembureaus. Dit stelt zittende provinciale overheden in staat hun controle over de bureaucratie te gebruiken om de verkiezingsuitslagen op de verkiezingsdag te beïnvloeden en te manipuleren, wat heeft geleid tot beschuldigingen van stembusfraude. De controversiële aard van verkiezingen in Pakistan wordt verergerd door de alomtegenwoordige inmenging van het militaire establishment, waarvan algemeen wordt aangenomen dat het de verkiezingen beïnvloedt door het overlopen van kandidaten te bevorderen, stembureau personeel te controleren en andere beperkingen op te leggen aan de organisatie van verkiezingen.³⁸

De oppositie bestempelt de PTI-regering die in 2018 aan de macht komt onder leiding van Imran Khan als geselecteerd door het leger.³⁹ Waarnemers, maatschappelijke organisaties en politieke partijen uiten hun bezorgdheid over ingrepen door het leger en de inlichtingendiensten in de aanloop naar de verkiezingen die de PTI een oneerlijk voordeel ten opzichte van haar rivalen geven. Zo beperken het leger en de inlichtingendiensten de vrijheid van meningsuiting van de media waardoor de populaire media een partijdig narratief produceren, viseren ze selectief politici met corruptiezaken en manipuleren ze gevestigde politici die voordien bij andere partijen waren aangesloten om over te lopen naar de PTI. Ook EU-waarnemers en de Human Rights Commission of Pakistan (HRCP) uiten hun bezorgdheid over de beschuldiging dat de PTI aan de macht gekomen is met de steun van het militaire

³² Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 35-36, [url](#)

³³ DFAT - Australia, 30/04/2025, pp. 15-16, [url](#)

³⁴ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 36, [url](#)

³⁵ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 36, [url](#)

³⁶ Tunio F. H., Nabi A. A., Read R. (ed.), 10/06/2021, p. 17, [url](#)

³⁷ Tunio F. H., Nabi A. A., Read R. (ed.), 10/06/2021, p. 13, [url](#)

³⁸ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 9, [url](#)

³⁹ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 9, [url](#)

establishment.⁴⁰ Sommige politieke partijen beweren dat zich op de verkiezingsdag aanzienlijke onregelmatigheden voordoen.⁴¹ Het Free and Fair Election Network stelt onregelmatigheden vast in een derde van de 37.000 kiesbureaus die het onderzoekt maar concludeert dat het verkiezingsproces verbeterd is ten opzichte van de vorige verkiezingen in 2013.⁴² EU-waarnemers delen deze conclusie en oordelen dat het stemmen “goed uitgevoerd en transparant” verloopt maar merken op dat “het tellen soms problematisch is”.⁴³

Op 10 april 2022 wordt Imran Khan uit zijn ambt ontzet nadat het parlement een motie van wantrouwen tegen hem aanneemt. Shehbaz Sharif (PML-N) vormt een nieuwe coalitieregering en wordt eerste minister.⁴⁴

In de aanloop naar de verkiezingen op 8 februari 2024 is er evenmin een gelijk speelveld, ditmaal in het nadeel van de PTI.⁴⁵ In augustus 2022 wordt voormalig premier en PTI-leider Imran Khan aangeklaagd wegens vermeende overtredingen van de antiterreurwetgeving.⁴⁶ Sinds augustus 2023 zit hij achter tralies.⁴⁷ Willekeurige arrestaties, aanhoudingen en verdwijningen van PTI-leiders, leden en -aanhangers, raids op PTI-kantoren, selectieve mediarestricties, internetstoringen die samenvallen met online (fondsenwervings)campagnes van de PTI, het besluit van de ECP om de PTI haar verkiezingssymbool te ontnemen en PTI-kandidaten als onafhankelijken te registreren, en de opeenvolgende gerechtelijke uitspraken tegen Imran Khan in de dagen voor de verkiezingen beperken de partij systematisch in haar mogelijkheid om op een eerlijke manier aan de verkiezingen deel te nemen.⁴⁸ In een week tijd wordt hij veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf wegens het lekken van staatsgeheimen, tot veertien jaar voor het illegaal verkopen van staatsgeschenken, en tot zeven jaar omdat hij en zijn echtgenote Bushra Bibi de islamitische verplichte wachtperiode van drie maanden na haar scheiding van haar vorige echtgenoot niet hebben gerespecteerd alvorens te huwen.⁴⁹ Op verkiezingsdag wordt het mobiele netwerk in het hele land afgesloten. Hierdoor kunnen de kiesresultaten niet digitaal verzonden worden en moet alles manueel gebeuren, hetgeen de deur openzet voor manipulatie en fraude.⁵⁰ De HRCP stelt het eerlijke verloop van de verkiezingen in vraag⁵¹ en noemt de langdurige vertraging in de bekendmaking van de verkiezingsuitslagen door de zogenaamde *returning officers* bijzonder zorgwekkend. Hoewel de stembusgang zelf over het algemeen transparant en vreedzaam verloopt, omschrijft de HRCP op basis van haar waarnemingen het tellen van de stemmen en de consolidatie van de verkiezingsresultaten als duidelijk onbevredigend.⁵² Ook de Commonwealth Observer Group (COG) stelt ondanks een goed verloop van het uitbrengen van de stemmen een gebrek aan transparantie alsook verschillende onregelmatigheden vast bij het tellen van de stemmen en consolideren van de uitslag.⁵³

⁴⁰ Bertelsmann Stiftung, 2022, pp. 9, 34, [url](#)

⁴¹ USDOS, 12/04/2022, p. 1, [url](#)

⁴² Bertelsmann Stiftung, 2022, p. 9, [url](#)

⁴³ USDOS, 12/04/2022, pp. 39-40, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 2022, p. 9, [url](#)

⁴⁴ ICG (Ahmed S.), 13/04/2022, [url](#)

⁴⁵ HRCP, *A Tainted Election. Pakistan at the polls*, 17/02/2024, p.3, [url](#); COG, 30/09/2025, pp. xv-xviii, [url](#)

⁴⁶ BBC News (Sands L., Thomas M.), 22/08/2022, [url](#); VOA (Gul A.), 21/08/2022, [url](#)

⁴⁷ Reuters (Bukhari M., Peshimam G. N., Greenfield C.), 05/08/2023, [url](#); Dawn (Rehan A.), 08/2023, [url](#)

⁴⁸ HRCP, *A Tainted Election. Pakistan at the polls*, 17/02/2024, p.3, [url](#); COG, 30/09/2025, pp. xv-xviii, [url](#)

⁴⁹ Ministerie van Buitenlandse Zaken – Nederland, 05/07/2024, pp. 10-11, [url](#)

⁵⁰ COG, 30/09/2025, p. xviii, [url](#); HRCP, *A Tainted Election. Pakistan at the polls*, 17/02/2024, p. 1, [url](#)

⁵¹ HRCP, *A Tainted Election. Pakistan at the polls*, 17/02/2024, pp. 1-2, 6-9, [url](#)

⁵² HRCP, *HRCP releases 2024 election report, demands independent audit*, 17/02/2024, [url](#); HRCP, *A Tainted Election. Pakistan at the polls*, 17/02/2024, pp. 1-2, 6-9, [url](#)

⁵³ COG, 30/09/2025, p. xviii, [url](#)

Politieke corruptie in Pakistan behelst ook de beïnvloeding van het gerecht, waarbij het vooral de lagere rechtbanken zijn die beïnvloed kunnen worden door politici.⁵⁴ Ook bij rechterlijke benoemingen en de aanwerving van personeel bij de politie en bij de behandeling van zaken door de politie en het gerecht vindt politieke inmenging plaats.⁵⁵

DFAT meldt dat de *Exit Control List* (ECL) van de regering, een lijst van personen die het land niet mogen verlaten, in het verleden gepolitiseerd was, waarbij zittende federale regeringen hun politieke rivalen op de lijst plaatsten. Volgens lokale bronnen van DFAT gebeurt dit enkel nog met PTI-politici.⁵⁶ Ook het Nederlands ministerie van Buitenlandse Zaken geeft aan dat mensen op de lijst terecht kunnen komen op basis van politiek gemotiveerde beslissingen.⁵⁷

1.1.3. Corruptie in de openbare dienstverlening

Volgens verschillende geraadpleegde bronnen is corruptie wijdverspreid bij de overheid.⁵⁸ In Pakistan heerst de perceptie dat het betalen van steekpenningen een gangbare praktijk is om publieke diensten te verkrijgen. Ze zijn een wijdverbreid verschijnsel binnen de overheid.⁵⁹

Een in 2023 afgenomen enquête van TI Pakistan bij 1.600 respondenten geeft aan dat burgers steekpenningen betalen om toegang te krijgen tot openbare onderwijs- en gezondheidszorginstellingen, landadministratie, nutsvoorzieningen, riolering en identiteitsdocumenten. Tabel 1 geeft het percentage van de respondenten weer dat zegt in de afgelopen twaalf maanden smeergeld betaald te hebben om van de desbetreffende openbare dienst gebruik te hebben kunnen maken:

nutsvoorzieningen	13%
openbare onderwijsinstellingen	6%
openbare gezondheidszorginstellingen	6%
identiteitsdocumenten	5%
landadministratie	4%
riolering	3%

Tabel 1: Percentage van de 1.600 respondenten dat in de afgelopen twaalf maanden smeergeld heeft betaald voor toegang tot openbare dienstverlening. Tabel opgemaakt door Cedoca op basis van data van TI Pakistan.⁶⁰

Cedoca merkt op dat de enquête geen onderscheid maakt tussen respondenten die wel of niet van de dienst gebruik hebben gemaakt in de afgelopen twaalf maanden.⁶¹

Ook DFAT meldt in 2025 op basis van lokale bronnen dat er vaak om steekpenningen gevraagd wordt voor toegang tot onder meer sociale voorzieningen, onderwijs en gezondheidszorg.⁶² Daarnaast melden middenveldorganisaties dat ze vaak steekpenningen moeten betalen om de zogenaamde No Objection Certificates (NOC's) te verkrijgen van de verschillende overheidsdiensten.⁶³

⁵⁴ USDOS, 17/07/2024, [url](#); USDOS, 23/04/2024, p. 19, 61, [url](#)

⁵⁵ Ali M. U., Ghumro A. K., Zeb R., 06/2022, p. 23, [url](#); USDOS, 17/07/2024, [url](#); USDOS, 23/04/2024, pp. 8-9, [url](#)

⁵⁶ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 82, [url](#)

⁵⁷ Ministerie van Buitenlandse Zaken – Nederland, 05/07/2024, p. 115, [url](#)

⁵⁸ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 8-9, 32, [url](#); USDOS, 23/04/2024, p. 60, [url](#); WJP, *World Justice Project Rule of Law Index 2024*, 23/10/2024, p. 139, [url](#); Tunio F. H., Nabi A. A., Read R. (ed.), 10/06/2021, p. 16, [url](#)

⁵⁹ USDOS, 17/07/2024, [url](#)

⁶⁰ TI Pakistan, 09/12/2023, pp. 10, 18, [url](#)

⁶¹ TI Pakistan, 09/12/2023, [url](#)

⁶² DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 16, [url](#)

⁶³ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 59, [url](#)

Persoonlijk winstbejag en nepotisme kenmerken openbare aanbestedingen.⁶⁴ De krant Business Recorder (BR) noemt de schaal waarop misbruik plaatsvindt bij openbare aanbestedingen onthutsend.⁶⁵ Er bestaat geen formeel mechanisme om toezicht te houden op de procedures waarmee contracten gegund worden, schrijft de Bertelsmann Stiftung.⁶⁶

Verschillende bronnen omschrijven de Pakistaanse bureaucratie als gepolitiseerd.⁶⁷ Wetenschappelijk onderzoek uit 2021 over corruptie in Pakistan op basis van in 2015 afgenomen interviews met uiteenlopende *stakeholders* wijst uit dat politici vaak jobs in de ambtenarij aan belangrijke cliëntengroepen aanbieden om hun populariteit te vergroten. Deze benoemingen schenden meestal de procedureregels. Daarnaast maken machthebbers nieuwe regelgeving om het creëren van extra functies in de ambtenarij te rechtvaardigen, hetgeen zorgt voor bijkomende mogelijkheden om steekpenningen van de bevolking te krijgen. De aan het onderzoek deelnemende respondenten zijn van mening dat bij aanwervingen in de ambtenarij mensen geneigd zijn hun eigen vrienden en familieleden aan te werven, ongeacht of zij de meest geschikte persoon voor de job zijn.⁶⁸ Ook in wetenschappelijk onderzoek uit 2023 over de Pakistaanse ambtenarij op basis van diepte-interviews met ambtenaren en experts komt naar voren dat bij de aanwerving van ambtenaren favoritisme plaatsvindt. De geïnterviewden geven verder aan dat wanneer een ambtenaar een ongeoorloofde handeling weigert uit te voeren, een andere ambtenaar van de gelegenheid gebruik zal maken om het voortouw te nemen in ruil voor de daaruit voortvloeiende aandacht, lof en voordelen. Ambtenaren die de machthebbers niet gehoorzamen, kunnen vervangen worden.⁶⁹

1.1.4. Corruptie bij de politie

Volgens DFAT zijn de capaciteit en effectiviteit van de politie beperkt door een gebrek aan middelen, slechte opleiding, culturele attitudes, en tegenstrijdige druk van superieuren, politieke actoren, veiligheidsdiensten en de rechterlijke macht.⁷⁰ Ook Zoha Waseem, docent aan de University of Warwick en gespecialiseerd in veiligheidsstudies met een focus op Pakistan,⁷¹ schrijft dat provinciale politieafdelingen bekend staan om hun politieke inmenging en over het algemeen gezien worden als afdelingen die de belangen van de gevestigde orde en de elite dienen in plaats van die van het volk.⁷² Topfuncties binnen de politie zijn politieke benoemingen en regeringen verkiezen politiemensen te benoemen die hun belangen zullen beschermen.⁷³

Het beeld dat de bevolking van de politie heeft, is over het algemeen slecht, hoewel lokale bronnen melden dat de perceptie de afgelopen jaren verbeterd is. Politiewerk in Pakistan wordt slecht betaald en is gevaarlijk. Individuele politieagenten vullen hun salaris vaak aan met smeergeld, schrijft DFAT.⁷⁴ De *National Corruption Perception Survey 2023* van TI Pakistan geeft aan dat drie op tien respondenten de politie als de meest corrupte instelling in Pakistan aanwijzen. Eén op de tien

⁶⁴ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 35, [url](#)

⁶⁵ BR, 18/05/2025, [url](#)

⁶⁶ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 35, [url](#)

⁶⁷ BR (Haq I., Abbasi A. H.), 15/08/2025, [url](#); BR (Haq I.), 16/08/2025, [url](#); Aslam A. et al, 18/05/2023, p. 965, 967, 968, [url](#); BR (Aziz S.), 27/03/2022, [url](#); ICG (Ahmed S.), 13/04/2022, [url](#)

⁶⁸ Ullah M. A. et al., 15/02/2021, p. 9, [url](#)

⁶⁹ Aslam A. et al, 18/05/2023, pp. 964, 967-969 [url](#)

⁷⁰ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 79, [url](#)

⁷¹ Carnegie Endowment for International Peace, s.d., [url](#)

⁷² Carnegie Endowment for International Peace (Waseem Z.), 20/06/2024, [url](#)

⁷³ The News (Anjum S.), 26/11/2023, [url](#)

⁷⁴ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 79, [url](#)

respondenten verklaart de voorbije twaalf maanden steekpenningen betaald te hebben aan de politie.⁷⁵

Het komt voor dat politieagenten een geldsom aanrekenen voor het registreren of onderzoeken van een klacht⁷⁶ of dat de autoriteiten een niet gestaafd First Information Report (FIR) opstellen met als enige doel een persoon te intimideren of onder druk te zetten.⁷⁷ Soms accepteren agenten geld voor de registratie van onware klachten.⁷⁸ Soms verricht de politie aanhoudingen of arrestaties met als enige doel het ontvangen van een geldsom bij de vrijlating.⁷⁹ Het betalen van een omkoopsom om aan een politieklacht te ontsnappen gebeurt ook,⁸⁰ bijvoorbeeld in het geval van daders van gendergerelateerd geweld.⁸¹ Lokale politie probeert soms de registratie van FIR's voor kleinere misdrijven te ontmoedigen.⁸²

1.1.5. Corruptie bij het leger

Volgens DFAT wordt het leger algemeen beschouwd als de meest capabele instelling in Pakistan. Het leger is goed opgeleid, goed uitgerust en politiek machtig, vervolgt DFAT. Militairen worden goed betaald en hebben een hoge sociale status.⁸³

Hoewel Pakistan formeel een democratisch bestuur heeft, oefent het leger achter de schermen enorme macht uit.⁸⁴ Het leger pleegt staatsgrepen in 1958, 1977 en 1999, heeft een aanzienlijke invloed op de binnenlandse politiek en domineert het buitenlands en veiligheidsbeleid.⁸⁵ Omdat de regering steeds afhankelijk wordt van het leger om te overleven, heeft het leger de beleidsdomeinen waarop het invloed uitoefent, uitgebreid van nationale veiligheid en buitenlands beleid naar economie, immigratie en mediacontrole.⁸⁶ Het militaire establishment valt politici, politieke partijen en bewegingen die een bedreiging vormen aan door de media, rechtbanken en geallieerde politieke elites te manipuleren en coöpteren.⁸⁷ Het leger cultiveert een imago van stabiliserende factor te midden van de politieke chaos.⁸⁸

Het leger is daarnaast een machtige economische actor in Pakistan, met een breed scala aan commerciële belangen in sectoren zoals de bouw, vastgoed en landbouw, waarbij het haar macht gebruikt om de markt te verstoren in haar voordeel.⁸⁹ Het leger bezit het grootste conglomeraat van zakelijke entiteiten in Pakistan.⁹⁰ Volgens het United Nations Development Programme (UNDP) is het leger de grootste stedelijke vastgoedontwikkelaar en -beheerder van het land, met een verreikende betrokkenheid in de bouw van openbare projecten.⁹¹ Het legerpersoneel krijgt privileges en subsidies,

⁷⁵ TI Pakistan, 09/12/2023, pp. 17-18, [url](#)

⁷⁶ USDOS, 22/04/2024, p. 14, 67, [url](#)

⁷⁷ USDOS, 22/04/2024, p. 14, [url](#); Carnegie Endowment for International Peace (Waseem Z.), 20/06/2024, [url](#)

⁷⁸ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

⁷⁹ USDOS, 22/04/2024, p. 16, [url](#); The Express Tribune, 20/01/2022, [url](#)

⁸⁰ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 63, [url](#); Pakistan Today, 19/03/2022, [url](#); USDOS, 22/04/2024, p. 67, [url](#)

⁸¹ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 67, [url](#); USDOS, 22/04/2024, p. 67, [url](#)

⁸² USDOS, 22/04/2024, p. 14, [url](#)

⁸³ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 78, [url](#)

⁸⁴ MEI (Kaura V.), 30/05/2025, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 36, [url](#)

⁸⁵ MEI (Kaura V.), 30/05/2025, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 78, [url](#)

⁸⁶ MEI (Kaura V.), 30/05/2025, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#)

⁸⁷ MEI (Kaura V.), 30/05/2025, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 4, [url](#); USDOS, 22/04/2024, pp. 25-26, 33-34, 39, 47, 56-58, 62, 78, [url](#); The Print (Siddiq A.), 02/04/2024, [url](#)

⁸⁸ MEI (Kaura V.), 30/05/2025, [url](#)

⁸⁹ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 36, [url](#)

⁹⁰ UNDP, 2020, p. 113, [url](#)

⁹¹ UNDP, 2020, p. 113, [url](#)

voornamelijk in de vorm van preferentiële toegang tot land, kapitaal en infrastructuur en belastingvrijstellingen.⁹² Omdat politici afhankelijk zijn van het leger om hun regeringsposities te kunnen behouden is er geen wezenlijke kritiek op de economische verwickelingen van het leger.⁹³

Uitgaven door de staat zijn over het algemeen aan zeer weinig toezicht of controle onderworpen, maar dit geldt in het bijzonder voor projecten waarbij het leger betrokken is.⁹⁴ Het leger heeft een eigen disciplinair systeem voor corruptie.⁹⁵ Het leger valt niet onder de wetgeving rond verantwoording, schrijft Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) in een artikel van 2020. Hooggeplaatste militairen argumenteren dat extern toezicht overbodig is omdat het leger over goedwerkende interne verantwoordingsmechanismen beschikt.⁹⁶ Volgens Ayesha Siddiqi, auteur van het boek *Military Inc. Inside Pakistan's Military Economy*,⁹⁷ is het een mythe dat hooggeplaatste militairen geen corruptie plegen en geen verantwoordingsmechanismen nodig hebben.⁹⁸ Volgens haar komt het voor dat hooggeplaatste militairen burgers afpersen of persoonlijke winsten opstrijken maar treedt het leger veelal niet op tegen dergelijke praktijken.⁹⁹

In 2022 ontnemen wijzigingen aan de National Accountability Ordinance (NAO) van 1999 de jurisdictie van het National Accountability Bureau (NAB) over personeel van de strijdkrachten. In 2023 verklaart het Hooggerechtshof de wijzigingen onwettig maar in 2024 vernietigt het deze uitspraak.¹⁰⁰ Rechter Mansoor Ali Shah van het Hooggerechtshof geeft aan dat leden van het leger nog steeds vervolgd kunnen worden op grond van de Prevention of Corruption Act van 1947 en de Pakistan Penal Code van 1860 voor vermeende corruptiemisdrijven.¹⁰¹ De Procureur-generaal van Pakistan geeft aan dat de Pakistan Army Act en de Pakistan Army Rules van 1952 voorzien in vervolging en bestraffing in geval van corruptie.¹⁰² DFAT daarentegen schrijft dat de uitsluiting van militairen van de jurisdictie van het NAB hen in feite immuniteit verleent tegen onderzoeken naar ongewone vermogens- en eigendomsopbouw.¹⁰³

Zowel het leger als overheidstoezichthouders censureren de media. Er gelden onder meer beperkingen voor berichtgeving over corruptie en het leger. Journalisten die kritisch berichten over het leger krijgen te maken met intimidatie, fysiek geweld en strafrechtelijke vervolging. Als gevolg daarvan doen de media aan zelfcensuur, in het bijzonder met betrekking tot het leger (zie [1.2. Maatregelen tegen corruptie en obstakels](#)).¹⁰⁴

Desondanks verschijnen in de media berichten over grootschalige corruptie door (gepensioneerde) militairen.¹⁰⁵ In november 2022 publiceert Fact Focus, een nieuwswebsite voor

⁹² UNDP, 2020, p. 106, [url](#)

⁹³ MEI (Kaura V.), 30/05/2025, [url](#)

⁹⁴ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 35, [url](#)

⁹⁵ FH, 26/02/2025, [url](#)

⁹⁶ RFE/RL, 06/09/2020, [url](#)

⁹⁷ Siddiqi A., s.d., [url](#)

⁹⁸ RFE/RL, 06/09/2020, [url](#)

⁹⁹ The Print (Siddiqi A.), 13/08/2024, [url](#)

¹⁰⁰ Dawn (Bhatti H.), 30/10/2023, [url](#); Dawn (Iqbal N.), 07/09/2024, [url](#)

¹⁰¹ Dawn (Bhatti H.), 30/10/2023, [url](#)

¹⁰² The Express Tribune (Maik H.), 10/09/2023, [url](#)

¹⁰³ DFAT - Australia, 30/04/2025, pp. 16-17, [url](#)

¹⁰⁴ Ministerie van Buitenlandse Zaken - Nederland, 05/07/2024, pp. 84, 86-87, [url](#); USDOS, 22/04/2024, p. 31, 33-37, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 10-11, 38 [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, pp. 60-61, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#)

¹⁰⁵ The News (Cheema. U.), 22/02/2022, [url](#); Dawn, 22/02/2022, [url](#); OCCRP, 01/03/2022, [url](#); Business Standard (ANI), 05/03/2022, [url](#); Dawn (Malik A.), 17/03/2022, [url](#); USDOS, 12/04/2022, p. 42, [url](#); The News (Malik J.), 07/05/2022, [url](#); The News (Numan W.), 17/06/2022, [url](#)

onderzoeksjournalistiek,¹⁰⁶ een rapport waarin het Chief of Army Staff generaal Qamar Javed Bajwa en zijn familie ervan beschuldigt een vermogen van 12,7 miljard Pakistaanse roepies vergaard te hebben tijdens zijn ambtstermijn. De website wordt op de dag van publicatie van het rapport nog offline gehaald.¹⁰⁷ De mediavleugel van het leger (Inter-Services Public Relations, ISPR) verklaart dat het rapport misleidend is en dat de generaal en zijn familie hun bezittingen aangegeven hebben bij de Federal Board of Revenue en regelmatig hun belastingaangifte indienen.¹⁰⁸

In mei 2024 brengt het onderzoeksproject *Dubai Unlocked* op basis van een datalek aan het licht dat verschillende (voormalige) Pakistaanse militairen en hun families residentiële eigendommen in Dubai in hun bezit hebben. Hoewel Dubai bekendstaat als een aantrekkelijke plaats om corruptiegeld wit te wassen, is een loutere vermelding in het datalek geen bewijs van een financieel misdrijf.¹⁰⁹

In augustus 2024 wordt het voormalig hoofd van de Pakistaanse militaire inlichtingendienst (Inter-Service Intelligence), luitenant-generaal Faiz Hameed, gearresteerd op verdenking van machtsmisbruik. Hij moet voor een militaire rechtbank verschijnen. Hij zou zijn positie misbruikt hebben om de eigenaar van een waardevol perceel onder druk te zetten om het af te staan aan Hameeds oudere broer. Velen zien de arrestatie als een afrekening voor zijn steun aan voormalig eerste minister Imran Khan en een waarschuwing voor anderen binnen het leger die Khan steunen en zich verzetten tegen huidig legerleider generaal Asim Munir.¹¹⁰ In december 2024 meldt het leger dat Hameed formeel aangeklaagd is op beschuldiging van deelname aan politieke activiteiten, het overtreden van anti-spionagewetten en misbruik van zijn gezag en overheidsmiddelen.¹¹¹

1.1.6. Corruptie binnen justitie

Aan de top van het Pakistaanse rechtssysteem staat het Hooggerechtshof, gevolgd door vijf provinciale en regionale hooggerechtshoven en talrijke districtsrechtbanken.¹¹² Verschillende bronnen noemen corruptie in het gerecht veelvoorkomend tot endemisch,¹¹³ in het bijzonder in de lagere niveaus van het gerechtelijk apparaat,¹¹⁴ onder meer doordat zij een gebrek aan middelen hebben.¹¹⁵

In haar jaarrapport van april 2024 maakt USDOS melding van rechtbankpersoneel dat betalingen vraagt voor administratieve procedures.¹¹⁶ Het Pakistaanse gerecht kampt met een immense achterstand volgens verschillende geraadpleegde bronnen.¹¹⁷ Wetenschappelijk onderzoek uit 2021 op basis van interviews uit 2015 met personen uit ministeries, overheidsagentschappen, het gerecht, de politie, middenveldorganisaties, academici, experts uit de privésector, zakenlui, advocaten en gewone burgers wijst uit dat in de lagere niveaus van het gerecht in vrijwel elke fase van het justitiële proces geld moet worden betaald om juridische procedures vooruit te helpen. Zonder smeergeld stoppen juridische procedures helemaal.¹¹⁸ De *National Corruption Perception Survey 2023* van TI

¹⁰⁶ Fact Focus, s.d., [url](#)

¹⁰⁷ Dawn, 22/11/2022, [url](#); TFT, 20/11/2022, [url](#); Fact Focus (Noorani A.), s.d., [url](#); VOA (Gul A.), 29/11/2022, [url](#)

¹⁰⁸ Dawn, 27/11/2022, [url](#); VOA (Gul A.), 29/11/2022, [url](#)

¹⁰⁹ OCCRP, 14/05/2024, [url](#); Dawn (Rehman A., Naziha S. A.), 14/05/2024, [url](#); Dawn (Rehman A.), 15/05/2024, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 16, [url](#)

¹¹⁰ BBC (Javed F., Drury F.), 13/08/2024, [url](#); The Print (Siddiq A.), 13/08/2024, [url](#)

¹¹¹ Dawn (Sajjad Syed B.), 11/12/2024, [url](#)

¹¹² DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 80, [url](#)

¹¹³ FH, 26/02/2025, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 80, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 12, [url](#)

¹¹⁴ USDOS, 22/04/2024, p. 19, [url](#); USDOS, 17/07/2024, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 12, [url](#)

¹¹⁵ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 12, [url](#)

¹¹⁶ USDOS, 22/04/2024, p. 61, [url](#)

¹¹⁷ USDOS, 22/04/2024, p. 19, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 12, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 80, [url](#)

¹¹⁸ Ullah M. A. et al., 15/02/2021, pp. 6-7, [url](#)

Pakistan geeft aan dat ruim één op tien respondenten het gerecht als meest corrupte instelling in Pakistan aanwijst. Ruim twee op honderd respondenten verklaart de voorbije twaalf maanden steekpenningen betaald te hebben aan het gerecht.¹¹⁹ Mensenrechtenorganisaties melden dat rechters soms borg weigeren totdat smeergeld betaald wordt en dat personen met goede connecties rechters kunnen omkopen om hen in staat te stellen borgtocht te betalen voor misdrijven die niet voor borgtocht in aanmerking komen, zoals moord, ontvoering en mishandeling.¹²⁰ Een rapport van Human Rights Watch (HRW) over het Pakistaanse gevangeniswezen noemt corruptie in het strafrecht en het gevangenisstelsel wijdverbreid. Het rapport geeft aan dat de gevangenispopulatie er grotendeels uit de armste lagen van de bevolking bestaat, onder meer omdat deze mensen geen steekpenningen kunnen betalen. Een cultuur van omkoping heeft twee aparte systemen gecreëerd: één voor mensen met rijkdom en invloed, die hun straf buiten de gevangenis uitzitten in privéklinieken, en één voor de rest.¹²¹

USDOS meldt dat hogere rechtbanken in het algemeen als geloofwaardig worden beschouwd¹²² maar stelt dat de onafhankelijke werking van het gerecht door externe invloeden belemmerd wordt. Lagere rechtbanken staan onder druk van hoger geplaatste rechters, prominente, rijke, religieuze en politieke figuren¹²³ of van het leger of de uitvoerende macht.¹²⁴ Volgens Siddiq duiken beschuldigingen aan het adres van het veiligheidsestablishment van inmenging in de rechterlijke macht met regelmaat op.¹²⁵ In maart 2024 klagen zes rechters van het Hooggerechtshof van Islamabad bij de Hoge Raad van Justitie aan dat de inlichtingendiensten gevoelige zaken trachten te beïnvloeden door rechters te intimideren, familieleden te gijzelen en video- en afluisterapparatuur in hun woningen te plaatsen.¹²⁶ Volgens FH is de rechterlijke macht gepolitiseerd en heeft ze een geschiedenis van betrokkenheid bij de machtsstrijd tussen het leger, de regering en oppositiepolitici. Soms helpt de rechterlijke macht het leger bij het beperken van de macht van geïdende politici.¹²⁷

In oktober 2024 perkt een grondwetswijziging de macht van het Hooggerechtshof in, door onder meer de benoemingsprocedure voor hogere rechters te veranderen en de federale regering de bevoegdheid te verlenen om de opperrechter te selecteren. De HRCP en de International Commission of Jurists uiten hun bezorgdheid dat elementen ervan de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht kunnen ondermijnen.¹²⁸ Volgens sommigen is de nieuwe wet niet noodzakelijk het resultaat van de reactie van de politieke klasse op de excessen van de rechterlijke macht, dan wel van de vrees van de legerleiding dat de nieuwe leiding van het Hooggerechtshof niet zo meegaand of neutraal zou zijn als ze graag zou willen.¹²⁹

De rechterlijke macht heeft een eigen disciplinair systeem voor corruptie.¹³⁰ Mogelijke beschuldigingen van minachting van het gerecht weerhouden bedrijven en het publiek ervan melding te maken van vermeende corruptie in het gerecht.¹³¹ Rechters dragen mediatoezichthouders op om het grondwettelijk verbod op kritiek op het leger of de rechterlijke macht af te dwingen. Hierdoor is de

¹¹⁹ TI Pakistan, 09/12/2023, pp. 17-18, [url](#)

¹²⁰ USDOS, 22/04/2024, p. 15, [url](#)

¹²¹ HRW, 29/03/2023, [url](#)

¹²² USDOS, 17/07/2024, [url](#); USDOS, 22/04/2024, pp. 18-19, [url](#)

¹²³ USDOS, 22/04/2024, pp. 18-19, [url](#)

¹²⁴ USDOS, 17/07/2024, [url](#)

¹²⁵ The Print (Siddiq A.), 02/04/2024, [url](#)

¹²⁶ The Print (Siddiq A.), 02/04/2024, [url](#); Carnegie Endowment for International Peace (Waseem Z.), 20/06/2024, [url](#); USDOS, 22/04/2024, pp. 18-19, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#)

¹²⁷ FH, 26/02/2025, [url](#)

¹²⁸ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 80, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#)

¹²⁹ The Print (Siddiq A.), 02/04/2024, [url](#)

¹³⁰ FH, 26/02/2025, [url](#)

¹³¹ USDOS, 17/07/2024, [url](#)

media verplicht toespraken van politici en verslaggeving “tegen het leger” of “tegen de rechterlijke macht” te censureren. Organisaties die de vrijheid van de pers opvolgen, rapporteren rechtstreekse druk op mediakanalen om berichtgeving over mogelijke militaire invloed op gerechtelijke procedures tegen politici en positieve berichtgeving over de oppositie te vermijden (zie [1.2. Maatregelen tegen corruptie en obstakels](#)).¹³²

1.1.7. Corruptie in de privésector en de economie

Volgens de Bertelsmann Stiftung domineren de vermogende elites uit de grondbezittende en industriële/commerciële klassen de electorale politiek, waarbij ze hun positie gebruiken om belastingen te ontduiken en een voorkeursbehandeling te krijgen op het gebied van zakelijke en andere economische kansen.¹³³ Zo schrijft onderzoeksjournalist Ahmad Ahmadani dat nagenoeg alle Pakistaanse suikerfabrieken in handen zijn van bekende politici en hun families. Op basis van een auditrapport van de staatsbank National Bank of Pakistan (NBP) bericht hij dat ten minste 25 suikerfabrieken in gebreke zijn gebleven met leningen verschuldigd aan de NBP, en dat de openstaande schuld grotendeels is kwijtgescholden dankzij de connecties van de eigenaren.¹³⁴

De economische regelgeving in Pakistan staat onder toezicht van het Economic Coordination Committee (ECC). Het ECC heeft ruime bevoegdheden om in de economie in te grijpen en doet dat volgens de Bertelsmann Stiftung vaak op een manier die de prijzen verstoort en bepaalde ondernemingen en actoren selectief bevoordeelt. Zo keurt het bijvoorbeeld grote reddingsoperaties voor falende staatsbedrijven goed en verstrekt het subsidies aan machtige, commerciële belangengroepen met politieke banden zoals suikerproducenten. De Competition Commission is bevoegd om onderzoek te doen naar en op te treden tegen monopolies, fusies te reguleren, samenspanning gericht op marktverstoring te voorkomen, en misleidende marketingpraktijken te bestraffen. In de praktijk oefent deze commissie echter zeer weinig regulerende macht uit en domineren machtige actoren die hun economische invloed en connecties met de staat gebruiken voor toegang tot subsidies, belastingvoordelen en lucratieve overheidscontracten de Pakistaanse economie, aldus de Bertelsmann Stiftung.¹³⁵ Persoonlijk winstbejag en nepotisme kenmerken openbare aanbestedingen in Pakistan. Een formeel mechanisme om toezicht te houden op de procedures waarmee contracten gegund worden, is onbestaande.¹³⁶ De *National Corruption Perception Survey 2023* van TI Pakistan geeft aan dat 16 % van de respondenten openbare aanbestedingen en overheidscontracten als de corruptste sector in Pakistan aanwijzen.¹³⁷

Hoewel de grondwet eigendomsrechten beschermt en er wetten bestaan om individuen en bedrijven te beschermen tegen eigendomsberoving door de staat zonder compensatie, kunnen personen in de praktijk van hun land beroofd worden door criminelen, georganiseerde *land-grabbers* en projectontwikkelaars, die vaak samenspannen met overheidsfunctionarissen. Toezicht, documentatie, en handhavingsmechanismen zijn immers gebrekkig. Vooral personen die niet over papierwerk beschikken of geen connecties hebben met de bureaucratie lopen het risico op gedwongen onteigening, stelt de Bertelsmann Stiftung. Grootchalige vastgoed- en commerciële ontwikkelingen zijn vaak gebaseerd op frauduleuze en illegale praktijken.¹³⁸

¹³² USDOS, 22/04/2024, p. 58, [url](#)

¹³³ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 10, [url](#)

¹³⁴ GIJN (Ghani A.), 04/12/2024, [url](#)

¹³⁵ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 19-20, [url](#)

¹³⁶ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 35, [url](#)

¹³⁷ TI Pakistan, 09/12/2023, p. 17, [url](#)

¹³⁸ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 24, [url](#)

Uit de *World Bank Enterprise Survey 2022*, een enquête waarmee de Wereldbank data verzamelt op basis van de ervaringen en percepties van bedrijven over de omgeving waarin ze opereren,¹³⁹ blijkt dat bedrijven in Pakistan regelmatig te maken krijgen met verzoeken om steekpenningen of de verwachting geschenken te geven aan functionarissen. Tabel 2 geeft het aandeel van de bevraagde bedrijven weer die tenminste één verzoek om steekpenningen gekregen hebben of die verwacht werden geschenken te geven aan ambtenaren in verschillende situaties.¹⁴⁰

Indicator	2022	2013	2007
Bribery incidence (percent of firms experiencing at least one bribe payment request)	15.9	30.8	60.2
Average bribery depth (% of public transactions where a gift or informal payment was requested)	15.6	28.5	57.3
Percent of firms expected to give gifts to public officials "to get things done"	21.6	45.8	47.9
Percent of firms expected to give gifts in meetings with tax officials	11.9	28.8	58.8
Percent of firms expected to give gifts to secure government contract	11.2	88.2	30
Percent of firms expected to give gifts to get an operating license	5	31	12.6
Percent of firms expected to give gifts to get an import license	19.7	6	0
Percent of firms expected to give gifts to get a construction permit	59.1	28.7	20.9
Percent of firms expected to give gifts to get an electrical connection	57.2	57.8	71.1
Percent of firms expected to give gifts to get a water connection	81.7	30.9	62.3

Tabel 2: Percentage bedrijven in Pakistan dat in aanraking komt met verschillende vormen van corruptie in 2022, 2013 en 2007. Tabel opgemaakt door Cedoca.¹⁴¹

Volgens het in december 2018 gepubliceerde rapport *Integrity risks for international businesses in Pakistan* van het U4 Anti-Corruption Resource Centre, een instelling binnen het Christian Michelsen Institute, een onafhankelijk non-profit Noors onderzoeksinstituut,¹⁴² kunnen bedrijven in alle sectoren met corruptie te maken krijgen. Bepaalde sectoren en bedrijfsprofielen lopen meer risico dan andere, stelt de organisatie. Collusie in aanbestedingen en smeergeld zijn wijdverspreid in de energie- en infrastructuursector, terwijl sectoren die worden aangedreven door snel evoluerende duurzame consumptiegoederen, zoals telecommunicatie, beter bestand lijken tegen dergelijke praktijken. Grotere bedrijven zijn over het algemeen minder kwetsbaar voor gedwongen corruptie. Dankzij buitenlandse omkopingswetgeving worden lokale Pakistaanse bedrijven gevoeliger voor de *compliance* vereisten van buitenlandse bedrijven.¹⁴³ Een wetenschappelijke studie uit 2021 op basis van interviews met aannemers, projectmanagers, ambtenaren, consultants en ontwerpers wijst uit dat corruptie wijdverspreid is in de Pakistaanse bouwsector.¹⁴⁴

¹³⁹ World Bank, 22/01/2025, [url](#);

¹⁴⁰ World Bank, 2022, [url](#)

¹⁴¹ World Bank, 2022, [url](#)

¹⁴² U4 Anti-Corruption Resource Centre, 27/10/2021, [url](#)

¹⁴³ U4 Anti-Corruption Resource Centre (Jenkins M.), 20/12/2018, p. 1, [url](#)

¹⁴⁴ Khadim N. et al., 17/06/2021, [url](#)

1.1.8. Corruptie in het onderwijs

Verschillende bronnen omschrijven het Pakistaanse onderwijs als corrupt. Een traditie van corruptie is ingebed in verschillende domeinen van het onderwijssysteem.¹⁴⁵

De *National Corruption Perception Survey 2023* van TI Pakistan geeft aan dat één op tien respondenten het onderwijs als de meest corrupte sector in Pakistan aanwijzen. Ongeveer één op achttien respondenten verklaart de voorbije twaalf maanden steekpenningen betaald te hebben aan een openbare onderwijsinstelling.¹⁴⁶

De aanstelling van leerkrachten en ander onderwijspersoneel gebeurt eerder op basis van politieke inmenging, invloed, connecties, nepotisme en omkoperij, dan op basis van verdienste.¹⁴⁷

Corruptie in de onderwijssector omvat daarnaast verduistering van gelden en goederen voor privégebruik.¹⁴⁸ In juni 2025 arresteert het Anti Corruption Establishment (ACE) (zie [1.2. Maatregelen tegen corruptie en obstakels](#)) de voormalige topman van de Rawalpindi District Education Authority, op beschuldiging van verduistering.¹⁴⁹ Daaraan gerelateerd is het fenomeen van de zogenaamde *ghost schools*, *ghost students* en *ghost teachers*. Dit fenomeen doet zich voor in alle provincies maar komt vaker voor in de provincie Khyber Pakhtunkhwa, meer bepaald in de tribale districten van deze provincie.¹⁵⁰ Hoewel heel wat scholen gesloten zijn en er geen lessen gegeven worden, ontvangen de leerkrachten toch maandelijks een salaris. Hoewel leerlingen niet naar school gaan en niet studeren, gaan leerlingen toch telkens over naar het volgende jaar en behalen ze een diploma. Fondsen worden toegekend en contracten worden getekend voor de bouw van nieuwe scholen, echter in werkelijkheid starten de projecten niet en bestaan de scholen enkel op papier.¹⁵¹ Eind 2022 meldt de provincie Sindh dat ze recent 1.645 leerkrachten geïdentificeerd heeft die niet op hun werk opdagen, alsook 45 *ghost teachers*, die geregistreerd zijn als leerkracht en een salaris ontvangen maar een andere job uitoefenen.¹⁵²

Corruptie is wijdverspreid onder leerkrachten en onderwijspersoneel. In ruil voor eigengewin laten ze examenfraude toe en laten ze zich in met de frauduleuze verwerving van certificaten en diploma's.¹⁵³ Onderzoekers en onderwijsprofessionals omschrijven examenfraude in Baloetsjistan als alomtegenwoordig.¹⁵⁴ In een gezamenlijke wetenschappelijke studie van verschillende Pakistaanse universiteiten over de verschillende dimensies van corruptie binnen de onderwijssector uit 2021 halen de onderzoekers aan dat studenten examentoezichthouders omkopen, examens buiten het examencentrum afleggen en gsm's gebruiken zonder angst betrapt te worden en zonder

¹⁴⁵ Ali W. et al, 2025, p. 32, [url](#); Sain Z. H., Serban R., 2024, p. 189, [url](#); TI Pakistan, 09/12/2023, pp. 17-18, [url](#); Dawn (Hussain N., Ul Haq Z.), 28/08/2022, [url](#); Tariq S. et al., 2021, [url](#); Wilson Center (Naviwala N.), 07/2019, [url](#); The Express Tribune, 18/09/2019, [url](#); GVS (Shah Z.), 12/11/2020, [url](#); Wilson Center (Naviwala N.), 07/2016, [url](#)

¹⁴⁶ TI Pakistan, 09/12/2023, pp. 17-18, [url](#)

¹⁴⁷ Ali W. et al, 30/06/2024, [url](#); The Express Tribune (Gul I.), 24/08/2024, [url](#); Dawn, 21/12/2023, [url](#); The Express Tribune, 16/01/2020, [url](#); Tariq S. et al., 2021, [url](#); Wilson Center (Naviwala N.), 07/2016, pp. 11-12, 20-21, [url](#); Dawn (Notezai M. A.), 26/08/2024, [url](#)

¹⁴⁸ Tariq S. et al., 2021, [url](#)

¹⁴⁹ The Express Tribune, 23/01/2025, [url](#)

¹⁵⁰ Ali W. et al, 30/06/2024, [url](#); Dawn (Tanoli I.), 11/12/2022, [url](#); The Express Tribune, 03/03/2022, [url](#); Newsweek Pakistan, 11/12/2020, [url](#); TNN, 27/08/2019, [url](#); TNN, 07/01/2020, [url](#); The Express Tribune, 02/03/2020, [url](#)

¹⁵¹ Ali W. et al, 30/06/2024, [url](#); Dawn (Tanoli I.), 11/12/2022, [url](#); Tariq S. et al., 2021, [url](#); TNN, 27/08/2019, [url](#); TNN, 07/01/2020, [url](#); The News, 02/01/2021, [url](#)

¹⁵² Dawn (Tanoli I.), 11/12/2022, [url](#)

¹⁵³ Sain Z. H., Serban R., 2024, p. 189, [url](#)

¹⁵⁴ Ali W. et al, 30/06/2024, [url](#); Ali W. et al, 2025, p. 27, [url](#)

belemmeringen. Dezelfde studie haalt aan dat favoritisme veelvoorkomend is in Pakistaanse onderwijsinstellingen. Studenten wiens ouders vriendschappelijke of familiale banden met de leerkracht hebben, hoge posities bekleden, zich in een sterke financiële situatie bevinden of een gelijkaardige politieke affiliatie hebben als de leerkracht, worden bevoordeeld.¹⁵⁵

In een artikel van augustus 2022 in de krant *Dawn*, spreken Nadeem Hussain, onderzoeker onderwijsbeleid en Zulqurnain Ul Haq, expert onderwijsevaluatie, van een traditie van ongebreideld bedrog bij examens en een systeem van oneerlijkheid in het onderwijs. Zij stellen dat studenten in veel gevallen de mogelijkheid hebben hun resultaten te manipuleren via corruptie. In 2022 wordt meermaals bedrog vastgesteld bij nationale examens en ingangsexamens. Verschillende examens worden op voorhand gelekt. Elk examenseizoen verschijnen er nieuwsberichten over onregelmatigheden met betrekking tot examentijdstippen en toezichthouders die studenten tegen betaling toestaan examens uit te wisselen of nota's te gebruiken.¹⁵⁶ In 2023 wordt het toegangsexamen voor geneeskunde en tandheelkunde opnieuw georganiseerd na beschuldigingen van gelekte vragen.¹⁵⁷ Begin 2025 beschuldigt een Baloetsjische studentenvereniging de Balochistan Board of Intermediate and Secondary Education van omkoping, politiek favoritisme en manipulatie van examenresultaten, met oneerlijke examenuitslagen en vervalste diploma's tot gevolg.¹⁵⁸ Er wordt ook bericht over de aanwezigheid van externe gewapende personen en personen in uniform in examen centra die studenten helpen bedrog te plegen. Het gebeurt dat studenten het examen laten afnemen door een vriend of iemand die ze daarvoor betalen. Corruptie bij het personeel van de examencommissies is wijdverspreid en aanwezig op alle hiërarchische niveaus, schrijven de twee onderwijsexperten. Officiële functies in de beoordelingscommissies worden vaak aanzien als goudmijnen. Aanstellingen in deze commissies worden beïnvloed door de politiek of verkocht voor grote sommen geld. Een groeiend aantal mensen is financieel afhankelijk van het examenbedrog, dat een hele economie gecreëerd heeft.¹⁵⁹

Een studie uit 2022 gepubliceerd in het wetenschappelijke tijdschrift *Accountability in Research* van onderzoekers aan de University of Jyväskylä en de University of Nottingham wijst uit dat *predatory publications* wijdverspreid zijn in alle disciplines van de sociale en menswetenschappen aan openbare universiteiten in Pakistan. Zeven op de tien door professoren gepubliceerde artikels in de sociale en menswetenschappen aan openbare Pakistaanse universiteiten staan in zogenaamde *predatory journals*. Dat zijn niet-gepeerreviewde tijdschriften die tegen betaling artikels publiceren zonder garantie van kwaliteitsnormen. De academici in kwestie betalen tijdschriften om hun artikels te publiceren om posities en promoties te verkrijgen. De onderzoekers wijzen er ook op dat de interne selectieprocedures van de universiteiten zeer gebrekkig zijn omdat ze in de meeste gevallen vriendjespolitiek bevorderen. De jury's en experts beïnvloeden de selectieprocedures via hun persoonlijke contacten, aldus de onderzoekers.¹⁶⁰ In 2024 komt aan het licht dat meer dan 400 Pakistaanse academici van verschillende universiteiten een 150-tal valse onderzoekspapers gepubliceerd hebben.¹⁶¹

1.1.9. Corruptie in de gezondheidssector

De media berichten regelmatig over corruptie in de gezondheidssector. In maart 2024 schrijft *Dawn* naar aanleiding van een aantal schandalen, waaronder de uitbuiting van een programma bedoeld om

¹⁵⁵ Tariq S. et al., 2021, [url](#)

¹⁵⁶ Dawn (Hussain N., Ul Haq Z.), 28/08/2022, [url](#)

¹⁵⁷ Dawn (Leghari A. G.), 21/12/2023, [url](#)

¹⁵⁸ ETICO, 31/01/2025, [url](#)

¹⁵⁹ Dawn (Hussain N., Ul Haq Z.), 28/08/2022, [url](#)

¹⁶⁰ Ali Shah W., Ali R., Lashari A., 01/08/2022, [url](#)

¹⁶¹ The Express Tribune (Gul I.), 24/08/2024, [url](#)

essentiële gezondheidszorg te bieden aan kansarmen door de medische gemeenschap, dat nalatigheid, corruptie en gebrekkige verantwoordingsplicht de gezondheidszorg van de provincie Punjab kenmerken.¹⁶²

Er verschijnen regelmatig berichten over corruptie bij aanbestedingen en aanwervingen in openbare ziekenhuizen en andere gezondheidsinstellingen.¹⁶³ Zo bericht de website Health Matters in maart 2025 over grootschalige corruptie in een openbaar ziekenhuis in Karachi. Met behulp van valse aanvraagformulieren voor medische voorraden laten ziekenhuismedewerkers grote hoeveelheden dure geneesmiddelen verdwijnen.¹⁶⁴ In juli 2025 schrijft The Express Tribune dat minstens vijf artsen ervan verdacht worden vervalste ervaringscertificaten te hebben ingediend bij hun kandidatuur voor een directeursfunctie in een ziekenhuis.¹⁶⁵

In Khyber Pakhtunkhwa zijn valse polio vaccinatiemarkeringen, waarbij vaccineurs uit angst voor represailles kinderen valselyk markeren alsof ze het polio vaccin ontvangen hebben, een aanhoudend probleem. In 2024 testen rioolwatermonsters uit verschillende districten van Khyber Pakhtunkhwa positief op het virus, ondanks een hoge gerapporteerde vaccinatiegraad in de provincie.¹⁶⁶ In mei 2022 bericht de krant *The News* dat minstens 8.000 kinderen in de zuidelijke districten van de provincie Khyber Pakhtunkhwa en in delen van Karachi en Baloetsjistan geen enkele dosis van het polio vaccin gekregen hebben doordat vaccineurs, regioverantwoordelijken en ander personeel van het polio-uitroeingsinitiatief onder één hoedje spelen met ouders die tegen de inenting van hun kinderen gekant zijn. Volgens ambtenaren van de National Emergency Operations Center, dat belast is met de uitroeiing van polio in Pakistan, is vijf à tien procent van de kinderen niet ingeënt tegen polio ten gevolge van valse markeringen.¹⁶⁷

Daarnaast is kwakzalverij wijdverspreid in Pakistan, melden verschillende bronnen. Een kwakzalver is een persoon die gezondheidszorg aanbiedt zonder over de nodige kwalificaties of vergunning te beschikken.¹⁶⁸ Het jaarrapport voor het jaar 2020 van de provinciale ombudsman van Sindh meldt dat een groot aantal kwakzalvers aan het werk is in de provincie en dat de Sindh Health Care Commission (SHCC), die verantwoordelijk is om de gezondheidssector in de provincie te reguleren en komaf te maken met alle vormen van kwakzalverij, geen noemenswaardige resultaten geboekt heeft. De private gezondheidssector is grotendeels ongereguleerd, aldus de provinciale ombudsman.¹⁶⁹ Volgens de Pakistan Medical Association (PMA) valt de SHCC artsen lastig door hun klinieken te verzegelen op grond van ongegronde beschuldigingen van kwakzalverij. De PMA beschuldigt de SHCC er ook van kwakzalvers een vergunning te geven in ruil voor beschermingsgeld.¹⁷⁰ In oktober 2025 maken gezondheidsfunctionarissen gewag van 600.000 kwakzalvers in de provincie Sindh.¹⁷¹ De Punjab Healthcare Commission (PHC) meldt in april 2022 dat het meer dan 36.000 zorgcentra van kwakzalvers verzegeld heeft terwijl meer dan 29.000 kwakzalvers hun illegale zaak stopzetten.¹⁷² Pakistaanse media berichten ook in 2024 en 2025 over raids van toezichthoudende instanties in de verschillende provincies waarbij honderden kwakzalvers betraapt worden.¹⁷³ In 2022 meldt de

¹⁶² Dawn, 07/03/2024, [url](#)

¹⁶³ Dawn (Yusufzai A.), 10/09/2024, [url](#); Dawn (Yusufzai A.), 31/12/2024, [url](#); TI Pakistan (Soomro B.), 17/06/2025, [url](#); BR, 11/11/2023, [url](#)

¹⁶⁴ Health Matters, 12/03/2025, [url](#)

¹⁶⁵ The Express Tribune (Lodhi A.), 21/07/2025, [url](#)

¹⁶⁶ Dawn (Yusufzai A.), 29/08/2024, [url](#); The Express Tribune (Yousafzai W.), 14/12/2024, [url](#)

¹⁶⁷ The News, 28/05/2022, [url](#)

¹⁶⁸ PHC, 06/2013, p. 7, [url](#)

¹⁶⁹ Provincial Ombudsman Sindh, 2021, p. 41, [url](#)

¹⁷⁰ The Express Tribune, 11/04/2021, [url](#)

¹⁷¹ BR, 29/10/2025, [url](#);

¹⁷² Daily Times, 01/04/2022, [url](#)

¹⁷³ Daily Times, 13/10/2025, [url](#); The Nation, 12/09/2024, [url](#); Pakistan Point, 05/03/2024, [url](#)

nieuwssite Bol News op basis van verschillende anonieme bronnen uit de gezondheidssector dat de antikwakzalverijcampagnes slechts gedeeltelijk succesvol zijn. Door de verhoogde aandacht van de overheid verplaatsen nepgezondheidsmedewerkers hun activiteiten naar minder zichtbare plaatsen of bieden ze mobiele diensten aan. Velen werken onder de vleugels van echte dokters of met medeweten van de autoriteiten. Ze betalen echte dokters om diens vergunning te delen of om patiënten naar hen door te verwijzen. Er zijn kwakzalvers die jonge dokters inhuren om in hun klinieken aanwezig te zijn om arrestatie te voorkomen bij inspectie.¹⁷⁴ Ook in de tribale districten heeft de Khyber Pakhtunkhwa Health Care Commission geen tastbare stappen ondernomen in de strijd tegen niet-geregistreerde klinieken en dokters, schrijft Tribal News Network (TNN) naar aanleiding van het overlijden van een vrouw en kind bij een bevalling onder begeleiding van een valse dokter.¹⁷⁵

1.2. Maatregelen tegen corruptie en obstakels

Bekleders van een openbaar ambt kunnen grotendeels straffeloos de wet overtreden en zich schuldig maken aan corrupte praktijken. Mechanismen om hen tot verantwoording te roepen zijn beperkt.¹⁷⁶ Hoewel corruptie strafbaar is in Pakistan en er anticorruptie-instellingen bestaan op federaal en provinciaal niveau, wordt de betreffende wetgeving niet effectief toegepast en slagen de anticorruptie-instellingen niet in hun opzet.¹⁷⁷ In werkelijkheid kunnen gewone mensen nergens terecht om problemen op het gebied van omkoping en corruptie op te lossen, melden lokale bronnen aan DFAT.¹⁷⁸

De NAO (1999) richt het NAB op, een autonome federale instelling belast met de bestrijding van corruptie en financiële misdrijven. Het NAB heeft de bevoegdheid om onderzoeken te starten en arrestatiebevelen uit te vaardigen tegen personen die verdacht worden van financieel wanbeheer, terrorisme en corruptie. Op grond van artikel 10(a) van de NAO wordt een "bekleider van een openbaar ambt, of een andere persoon die zich schuldig maakt aan corruptie en corrupte praktijken, gestraft met een gevangenisstraf van maximaal 14 jaar en een boete".¹⁷⁹

Het NAB heeft de bevoegdheid om corruptie door overheidsfunctionarissen en financiële misdrijven door private bedrijven en particulieren te onderzoeken.¹⁸⁰ Het NAB en andere onderzoeksagentschappen zoals de Federal Board of Revenue, de State Bank of Pakistan, de Antinarcotics Force en het Federal Investigation Agency (FIA) doen onderzoek naar corruptie, belastingontduiking en het witwassen van geld.¹⁸¹ Het leger en de rechterlijke macht hebben hun eigen tuchtregelingen voor corruptie.¹⁸²

Volgens verschillende bronnen worden het NAB en andere anticorruptie-instellingen gebruikt als instrumenten voor politieke vervolging, door oppositiepolitici en personen die uit de gratie zijn gevallen bij het leger te viseren en te vervolgen door hen te betrekken in langdurige onderzoeken naar vermeende wanpraktijken. De PTI-regering van 2018-2022 gebruikt het NAB en het FIA om corruptie-onderzoeken te voeren naar oppositieleiders van de PPP en de PML-N en hen te arresteren en strafrechtelijk te vervolgen. Nawaz Sharif, Shahbaz Sharif en vele anderen, worden strafrechtelijk vervolgd en belanden achter tralies. Geen van deze corruptiezaken worden ooit bewezen en vele corruptiezaken worden geseponeerd na de val van de PTI-regering in april 2022. Na zijn afzetting als

¹⁷⁴ Bol News (Gilani J.), 27/02/2022, [url](#)

¹⁷⁵ TNN, 13/06/2023, [url](#)

¹⁷⁶ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 12, [url](#)

¹⁷⁷ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 17, [url](#); USDOS, 22/04/2024, p. 60, [url](#)

¹⁷⁸ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 17, [url](#)

¹⁷⁹ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 16, [url](#)

¹⁸⁰ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 12, 34-35, [url](#)

¹⁸¹ USDOS, 22/04/2024, p. 60, [url](#)

¹⁸² FH, 26/02/2025, [url](#)

premier behandelt de Pakistan Democratic Movement, een alliantie van de PML-N, PPP en JUI, Imran Khan, diens echtgenote en andere PTI-leiders, zoals voormalig minister-president van Punjab Usman Buzdar, op een vergelijkbare manier. Het NAB en andere agentschappen starten procedures op tegen hen.¹⁸³ Khan is naar eigen zeggen in 150 rechtszaken verwikkeld¹⁸⁴ en zit sinds augustus 2023 achter tralies.¹⁸⁵ Hij wordt in augustus 2023 en januari 2024 respectievelijk tot drie en veertien jaar gevangenisstraf veroordeeld in twee afzonderlijke rechtszaken met betrekking tot de illegale verkoop van staatsgeschenken. Beide straffen zijn opgeschort in afwachting van de uitspraken in beroep.¹⁸⁶ In januari 2025 krijgt hij veertien jaar voor het verkrijgen van waardevolle stukken land via een corrupte deal met een Pakistaanse vastgoedmagnaat.¹⁸⁷ De PTI is ook verwikkeld in een zaak met betrekking tot financiering die naar verluidt uit het buitenland zou zijn ontvangen, wat in strijd is met de Kieswet. Deze en andere corruptiezaken tegen Khan worden volgens de Bertelsmann Stiftung algemeen beschouwd als niets meer dan instrumenten om oppositiepolitici te vervolgen. Oprechte interesse in systemische maatregelen om corruptie op alle overheidsniveaus en over partijpolitieke scheidslijnen heen aan te pakken, ontbreekt.¹⁸⁸ Het NAB voert zelden corruptie-onderzoeken naar personen die banden hebben met de federale coalitieregering.¹⁸⁹ Soms staakt het NAB onderzoeken of vervolgingen na een regeringswissel.¹⁹⁰

In augustus 2022 voert het parlement een wetwijziging door die de bevoegdheden van het NAB inperkt¹⁹¹ met als doel het misbruik van de anticorruptiewaakhond om politieke tegenstanders te viseren tegen te gaan.¹⁹² De oppositie claimt dat de regering met deze aanpassing aan de bestaande wetgeving corruptie vrij spel wil geven en komaf wil maken met de corruptiezaken waarin verschillende regeringsleden verwikkeld zijn.¹⁹³ Het NAB is voortaan enkel nog bevoegd om corruptiezaken van meer dan 500 miljoen PKR te onderzoeken.¹⁹⁴ De bevoegdheid van het NAB om zaken te onderzoeken met de hulp van High Courts wordt ingetrokken en andere overheidsinstanties mogen de anticorruptiewaakhond niet langer bijstaan. Beschuldigten worden voortaan steeds geïnformeerd over de tenlastelegging en kunnen zich voor de rechtbank verdedigen. De NAB-voorzitter kan nu de beëindiging van een tenlastelegging aanbevelen vóór de tenlastelegging van de beschuldigde.¹⁹⁵ Het NAB kan niet langer zaken met betrekking tot federale, provinciale of lokale belastingen onderzoeken. Ook regelgevende instanties kunnen niet langer door het NAB onderzocht worden.¹⁹⁶ De definitie van vermogen is gewijzigd. In de NAO (1999) wordt vermogen gedefinieerd als het vermogen van de beschuldigde, met inbegrip van zijn of haar echtgeno(o)t(e), familieleden of medestanders. In de nieuwe wetgeving zijn de woorden echtgenoot, familieleden of medestanders geschrapt. Volgens de

¹⁸³ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 3, 12-13, 34-35, [url](#); USDOS, 22/04/2024, pp. 60-61, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 16, [url](#); Carnegie Endowment for International Peace (Waseem Z.), 20/06/2024, [url](#); HRW, 06/08/2020, [url](#); BBC (Mao F., Davies C.), 31/01/2024, [url](#); OCCRP (Janjua H.), 19/10/2022, [url](#); OCCRP (Janjua H.), 07/10/2022, [url](#); BR, 18/05/2025, [url](#)

¹⁸⁴ Reuters, 31/01/2024, [url](#)

¹⁸⁵ Reuters (Bukhari M., Peshimam G. N., Greenfield C.), 05/08/2023, [url](#)

¹⁸⁶ Reuters (Shahzad A.), 01/04/2024, [url](#); BBC (Davies C., Armstrong K.), 29/08/2023, [url](#)

¹⁸⁷ The Guardian (Ellis-Petersen H.), 17/01/2025, [url](#)

¹⁸⁸ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 3, 12-13, 34-35, [url](#)

¹⁸⁹ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 16, [url](#); USDOS, 22/04/2024, p. 24, [url](#)

¹⁹⁰ USDOS, 22/04/2024, p. 24, [url](#)

¹⁹¹ The Express Tribune, 04/08/2022, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 12, 34-35, [url](#); USDOS, 22/04/2024, p. 24, [url](#)

¹⁹² GVS, 27/05/2022, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 34-35, [url](#)

¹⁹³ The Express Tribune (Waqas A.), 05/08/2022, [url](#); Dawn (Khan I. A.), 05/08/2022, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 34-35, [url](#)

¹⁹⁴ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 34-35, [url](#); The Express Tribune, 04/08/2022, [url](#); Dawn, 04/08/2022, [url](#)

¹⁹⁵ The Express Tribune, 04/08/2022, [url](#); Dawn, 04/08/2022, [url](#)

¹⁹⁶ Dawn (Chaudhry F.), 09/06/2022, [url](#)

NAO (1999) heeft het NAB de mogelijkheid om een beschuldigde tijdens de onderzoeksfase te arresteren. Door de wetswijziging moet het NAB beschikken over bewijsmateriaal voor het kan overgaan tot een arrestatie. De wetgeving is retroactief van toepassing op alle zaken die sinds 1999 door het NAB worden onderzocht.¹⁹⁷ Na de goedkeuring van de wetswijziging gaat het NAB al haar lopende onderzoeken en dossiers na om te beslissen welke worden voortgezet en welke gesloten moeten worden in lijn met de nieuwe wetgeving.¹⁹⁸ Op 15 september 2023 herstelt het Hooggerechtshof de bevoegdheden van het NAB door de wetswijzigingen te vernietigen,¹⁹⁹ maar in 2024 vernietigt het haar eigen uitspraak, waarmee het de wetswijzigingen herstelt.²⁰⁰

Op provinciaal niveau bestaat er wetgeving om corruptie door provinciale ambtenaren aan te pakken, zoals de Anti-Corruption Rules van 1965 in Punjab, de Enquiries and Anti-Corruption Rules van 1993 in Sindh, de Enquiries and Anti-Corruption Rules van 2011 in Balochistan en de Right to Information Act van 2013 in Khyber Pakhtunkhwa. Alle provincies beschikken over een ACE.²⁰¹ Lokale media berichten over politieke inmenging in het werk van de verschillende ACE's en stellen hun efficiëntie in vraag.²⁰²

Beperkingen op de persvrijheid bemoeilijken voorts de strijd tegen corruptie.²⁰³ Ze maken deel uit van het ruimer kader van pogingen van de overheid om transparantie en verantwoording te dwarsbomen.²⁰⁴ Zowel het leger als overheidstoezichthouders censureren de media. Er gelden onder meer beperkingen voor berichtgeving over corruptie en het leger. Hoewel Pakistan traditioneel een levendig medialandschap kent, is de ruimte voor vrije meningsuiting de laatste jaren aanzienlijk afgenomen.²⁰⁵ Reporters Without Borders (RSF) meldt dat Pakistan één van de gevaarlijkste landen ter wereld is voor journalisten. Elk jaar vinden er ongestraft verschillende moorden plaats op Pakistaanse journalisten. Vaak houden deze moorden verband met corruptie of smokkel. Journalisten die de rode lijnen van de ISPR overtreden, riskeren surveillance,²⁰⁶ ontvoering,²⁰⁷ gedwongen verdwijning, mishandeling,²⁰⁸ opsluiting en de dood.²⁰⁹ Ook het Committee to Protect Journalists (CPJ) omschrijft Pakistan als een gevaarlijke omgeving voor journalisten en meldt een verhoogd risico voor journalisten die kritisch berichten over onder meer machtige entiteiten, het leger en corruptie binnen de overheid.²¹⁰ Journalisten die corruptie onder de aandacht brengen krijgen ook te maken met bedreigingen²¹¹ en strafrechtelijke vervolging.²¹² Als gevolg van het brede spectrum van veiligheidsrisico's waar journalisten zich aan blootstellen, heerst er een cultuur van zelfcensuur die de berichtgeving over corruptie ingeperkt heeft.²¹³

¹⁹⁷ GVS, 27/05/2022, [url](#); Dawn (Chaudhry F.), 09/06/2022, [url](#)

¹⁹⁸ GVS, 19/08/2022, [url](#)

¹⁹⁹ Dawn (Bhatti H.), 30/10/2023, [url](#); Dawn (Iqbal N.), 07/09/2024, [url](#); USDOS, 22/04/2024, p. 24, [url](#)

²⁰⁰ Dawn (Bhatti H.), 30/10/2023, [url](#); Dawn (Iqbal N.), 07/09/2024, [url](#)

²⁰¹ ACEB, s.d., [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 17, [url](#)

²⁰² DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 17, [url](#)

²⁰³ Tanavichcha T., 20/12/2023, p. 77, [url](#)

²⁰⁴ ISAS (Ahmed I., Karikalan C.), 25/07/2024, [url](#)

²⁰⁵ Ministerie van Buitenlandse Zaken – Nederland, 05/07/2024, pp. 84, 86-87, [url](#); USDOS, 22/04/2024, p. 31, 33-37, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 10-11, 38 [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, pp. 60-61, [url](#); FH, 26/02/2025, [url](#)

²⁰⁶ AI, 09/09/2025, [url](#)

²⁰⁷ Iega (Guillard O.), 18/08/2023, [url](#)

²⁰⁸ FH, 26/02/2025, [url](#)

²⁰⁹ OCCRP (Skrdlik J.), 26/10/2022, [url](#); RSF, s. d., [url](#)

²¹⁰ CPJ, 27/05/2025, [url](#)

²¹¹ CPJ, 30/10/2024, [url](#); Iega (Guillard O.), 18/08/2023, [url](#)

²¹² CPJ, 11/08/2025, [url](#); CPJ, 16/05/2025, [url](#)

²¹³ Iega (Guillard O.), 18/08/2023, [url](#); Ministerie van Buitenlandse Zaken – Nederland, 05/07/2024, pp. 84, 86-87, [url](#); USDOS, 22/04/2024, p. 31, 33-37, [url](#)

2. Documentenfraude

Uit het eerste hoofdstuk van deze COI Focus blijkt dat de publieke sector in Pakistan gecorrumpeerd is. Het komt frequent voor dat politici, ambtenaren, politieagenten, gerechtelijk personeel of militairen hun functie voor persoonlijk gewin misbruiken. Er is in Pakistan een gedoogcultuur voor corruptie ontstaan die de performante werking van de staatsinstellingen grondig ondermijnt. Niet alleen is het gemeengoed dat openbare functies voor geldgewin misbruikt worden, daarnaast primeert de behartiging van de belangen van de eigen achterban op professionele deontologie. In de Pakistaanse samenleving heerst een cultuur waarbij trouw aan de eigen familie, clan en/of religieuze gemeenschap hoger gewaardeerd wordt dan het naleven van beroepscode. Dit houdt in dat de neutraliteit van het openbare ambt niet altijd gewaarborgd is.²¹⁴

Uit de voor dit rapport geraadpleegde bronnen komt naar voren dat de bewijswaarde van documenten en attesten die door Pakistaanse overheidsinstanties afgeleverd worden, ondermijnd wordt door de verreikende corruptie die de werking van deze instellingen kenmerkt. De omkoopbaarheid en de gebrekkige professionele deontologie van tal van openbare functionarissen heeft onder meer als gevolg dat de objectiviteit van de documenten en de attesten die door Pakistaanse overheidsinstanties afgeleverd worden niet altijd gegarandeerd is. De beschikbare informatie wijst immers uit dat tal van uitvoerders van openbare functies vatbaar zijn voor corruptie en documentenfraude begaan.

Documentenfraude is dan ook wijdverspreid in Pakistan, aldus het Australische DFAT. Lokale bronnen melden aan DFAT dat gewijzigde of volledig frauduleuze documenten relatief snel en goedkoop te verkrijgen zijn.²¹⁵ Het Nederlands ministerie van Buitenlandse Zaken haalt in het *Algemeen Ambtsbericht Pakistan* van juli 2024 een bron aan die stelt dat het heel eenvoudig is om documenten te vervalsen in Pakistan en dat documentenfraude ten behoeve van (asiel)aanvragen in het buitenland vaak voorkomt.²¹⁶ Verwijzend naar een rapport van het Duitse Federal Office for Migration and Refugees (BAMF) van december 2023 schrijft het daarnaast dat "[h]et aantal 'echte documenten met valse inhoud' erg hoog [is] in Pakistan" [...] doordat de kwaliteit en de preventie van corruptie bij de notarisinstanties niet voldoen aan de internationale normen".²¹⁷ Dit heeft aanzienlijke gevolgen voor de bewijswaarde van de documenten en attesten die door Pakistaanse overheidsinstanties uitgereikt worden. Vermits de neutraliteit van de betreffende functionaris in vraag gesteld kan worden, biedt de authenticiteit van een bepaald attest of document immers geen garantie voor de juistheid van de informatie die het bevat. In voorliggend hoofdstuk overloopt Cedoca de beschikbare informatie over de prevalentie van fraude bij de verschillende soorten documenten die in de dossierbehandeling voorkomen.

2.1. Identiteits- en reisdocumenten

Uit de geraadpleegde bronnen komt naar voren dat vervalste of frauduleus verkregen identiteits- en reisdocumenten te koop zijn in Pakistan. In wat volgt bespreekt Cedoca de voornaamste Pakistaanse identiteitsdocumenten en hun betrouwbaarheid.

²¹⁴ Lieven A., 2012, p. 207; Scroll (Siddiq A.), 30/07/2017, [url](#); Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, pp. 8-9, 17, 33, 35-36, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, pp. 15-16, [url](#)

²¹⁵ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²¹⁶ Ministerie van Buitenlandse Zaken – Nederland, 05/07/2024, pp. 42-43, [url](#)

²¹⁷ Ministerie van Buitenlandse Zaken – Nederland, 05/07/2024, pp. 42-43, [url](#)

2.1.1. Geboorteaktes

Zowel de National Database and Registration Authority (NADRA),²¹⁸ lokale overheden (*union councils*), als ziekenhuizen kunnen geboorteaktes afgeven. Kinderen geboren in ziekenhuizen krijgen automatisch een ziekenhuisgeboorteakte. Er bestaat echter geen centrale databank noch bestaat er een automatisch registratieproces voor de vele baby's die niet in ziekenhuizen geboren worden. Ondanks een verplichting zijn grote aantallen geboortes niet aangegeven. In 2019 schat UNICEF dat 60 miljoen kinderen in Pakistan niet geregistreerd zijn. Schoolrapporten en -inschrijvingsbewijzen worden vaak gebruikt in plaats van geboorteaktes. De door NADRA afgegeven geboorteaktes zijn uniform over heel het land, de andere types van geboorteaktes niet. De geboorteaktes van NADRA en van de lokale *union councils* worden door lokale ambtenaren gestempeld en ondertekend.²¹⁹ Op frauduleuze wijze verkregen, frauduleus gewijzigde of vervalste geboorteaktes zijn verkrijgbaar in ziekenhuizen, schrijft DFAT.²²⁰ Ook het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken geeft in het *Algemeen Ambtsbericht Pakistan* van juli 2024 aan dat het mogelijk is om vervalste geboorteaktes te kopen.²²¹ Berichtgeving in de media geeft hetzelfde aan.²²²

2.1.2. Child registration certificates (CRC's)

NADRA geeft *child registration certificates* (CRC's) uit als identiteitsdocument voor kinderen onder de achttien. Kinderen jonger dan tien hebben geen ondersteunende documentatie nodig om een CRC te krijgen, maar vanaf de leeftijd van tien jaar moeten kinderen een kopie van hun geboorteakte of van hun schooldossier voorleggen.²²³

2.1.3. Rijbewijzen

DFAT beschouwt rijbewijzen als een minder betrouwbare vorm van identificatie omdat ze kunnen worden afgegeven op basis van frauduleus verkregen authentieke of vervalste primaire documenten en daarnaast ook frauduleus verkregen kunnen worden.²²⁴

2.1.4. National Identity Cards (NIC's)

De National Identity Card (NIC) is de meest voorkomende vorm van identificatie voor personen ouder dan achttien. Een NIC is nodig om een paspoort of rijbewijs te kunnen krijgen. In 2012 is NADRA begonnen met de vervanging van de Computerised National Identity Cards (CNIC's) door zogenaamde Smart National Identity Cards (SNIC's). Anno 2024 hebben nog niet alle Pakistanen een SNIC en blijven de CNIC's geldig. SNIC's hebben een chip met biometrische informatie en bijkomende beveiligingskenmerken ontworpen om fraude tegen te gaan.²²⁵

DFAT stelt dat NIC's net als paspoorten de betrouwbaarste identiteitsdocumenten zijn in Pakistan.²²⁶ Desondanks doen zich spraakmakende gevallen van corruptie en fraude met de afgifte van NIC's

²¹⁸ NADRA is het Pakistaanse overheidsagentschap verantwoordelijk voor de uitgifte van identiteitskaarten, NADRA, s.d., [url](#)

²¹⁹ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 84, [url](#)

²²⁰ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²²¹ Ministerie van Buitenlandse Zaken - Nederland, 05/07/2024, pp. 42-43, [url](#)

²²² SamaaTV (Asghar J.), 28/12/2024, [url](#)

²²³ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²²⁴ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 83, [url](#)

²²⁵ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 84, [url](#)

²²⁶ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 83, [url](#)

voor.²²⁷ Hoewel *union councils* en NADRA kunnen verifiëren of documenten echt zijn, zijn ze volgens DFAT mogelijks niet in staat om frauduleus verkregen echte documenten te identificeren.²²⁸ DFAT wijst erop dat NIC's enerzijds zeer beveiligde documenten zijn, maar er anderzijds tijdens de uitgifte geen strenge identiteitscontroles plaatsvinden. Zo blijkt uit een onderzoek van de federale overheid in oktober 2023 dat NADRA meer dan 40.000 CNIC's heeft uitgegeven aan niet in aanmerking komende Afghaanse burgers. Volgens het hoofd van NADRA worden 372 medewerkers onderzocht omdat ze buitenlandse burgers hebben geholpen bij het verkrijgen van NIC's.²²⁹ In november 2023 verklaart de waarnemend minister van Informatie van Balochistan dat 100.000 valse CNIC's die in de provincie aan Afghanen waren uitgereikt, geblokkeerd zijn. Hij meldt daarnaast dat er in Sindh 20.000 valse CNIC's geblokkeerd zijn.²³⁰ In juli 2024 verklaart het hoofd van NADRA in een senaatscomité dat NADRA 629 medewerkers heeft ontslagen die zich schuldig hebben gemaakt aan het uitreiken van valse CNIC's aan Afghanen en dat NADRA 3,8 miljoen pogingen om op illegale wijze een CNIC te bekomen heeft voorkomen.²³¹ In november van dat jaar verklaart de NADRA-topman in een parlementair comité dat het agentschap 150.000 CNIC's heeft geblokkeerd op de vraag wat het agentschap doet tegen het probleem van de valse CNIC's en de opwerping dat vele Afghanen op onrechtmatige wijze een CNIC hebben bekomen.²³² In mei 2025 schrijft Dawn op basis van niet nader omschreven bronnen dat het geen twijfel lijdt dat NADRA-medewerkers op verschillende plaatsen in Khyber Pakhtunkhwa sinds de jaren '80 betrokken zijn bij de afgifte van frauduleuze NIC's aan Afghanen.²³³ Een krant meldt dat Afghanen zonder verblijfsvergunning Pakistaanse burgers omkopen om deel te kunnen uitmaken van hun familiestamboom en zo een CNIC te verkrijgen.²³⁴ De media berichten ook over burgers uit andere landen, zoals Bangladesh, die met behulp van corrupte lokale functionarissen op onrechtmatige wijze aan een Pakistaanse CNIC zijn geraakt.²³⁵

2.1.5. Paspoorten

Pakistan geeft zowel machineleesbare als biometrische paspoorten uit, deze laatste sinds 2022. Niet-machineleesbare paspoorten worden niet langer uitgegeven.²³⁶ Net als NIC's beschouwt DFAT paspoorten als de betrouwbaarste identiteitsdocumenten in Pakistan,²³⁷ maar doen zich evenwel spraakmakende gevallen van corruptie en fraude met de afgifte van paspoorten voor.²³⁸ Immers, over het algemeen is de enige ondersteunende documentatie die nodig is om een Pakistaans paspoort aan te vragen, de NIC van de aanvrager. Dit leidt tot aanzienlijke fraude, waarbij Afghanen een onrechtmatig uitgegeven Pakistaans paspoort kunnen bekomen op basis van frauduleus verkregen NIC's.²³⁹ Lokale en internationale media melden in oktober 2023 dat volgens de Saoedische autoriteiten meer dan 12.000 Afghanen met frauduleus verkregen Pakistaanse paspoorten het land zijn binnengekomen.²⁴⁰ Volgens het *Annual Report 2023-2024* van het Pakistaanse Directorate General of Immigration & Passports blijkt na onderzoek naar deze kwestie dat 7.600 van deze paspoorten echt

²²⁷ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²²⁸ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²²⁹ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 85, [url](#)

²³⁰ BR, 10/11/2023, [url](#)

²³¹ BR, 26/07/2024, [url](#)

²³² BR (Sher F.), 13/11/2024, [url](#)

²³³ Dawn (Shinwari I.), 23/05/2025, [url](#)

²³⁴ BR, 12/10/2023, [url](#)

²³⁵ SamaaTV (Asghar J.), 28/12/2024, [url](#)

²³⁶ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 85, [url](#)

²³⁷ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 83, [url](#)

²³⁸ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²³⁹ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 85, [url](#)

²⁴⁰ The Express Tribune, 14/10/2023, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 85, [url](#)

zijn en uitgereikt zijn aan Afghanen met legitieme of originele CNIC's en 4.500 paspoorten vervalst of gemanipuleerd zijn na afgifte aan rechtmatige Pakistaanse burgers door bijvoorbeeld de foto of gegevens te wijzigen.²⁴¹ In oktober 2024 verschijnen berichten in de media dat in de periode 2018-2022 400 zogenaamde blauwe paspoorten of paspoorten voor overheidsfunctionarissen, aan onbevoegde personen zijn uitgereikt.²⁴² In mei 2025 meldt Dawn dat het FIA tien van haar eigen functionarissen gearresteerd heeft omdat ze rond mei 2023 41 Afghanen geholpen zouden hebben om met vervalste Pakistaanse paspoorten naar Saoedi-Arabië te reizen. Hoewel dergelijke mensensmokkel onmogelijk is zonder medeweten van hogerop, aldus een anonieme bron dichtbij het onderzoek, zijn er geen hooggeplaatste functionarissen onder de gearresteerden.²⁴³ In september 2025 melden auditorautoriteiten in een parlementair comité dat er over een periode van verschillende jaren 32.600 paspoorten gestolen zijn uit 25 paspoortkantoren doorheen het land. De voorzitter van het comité merkt daarbij op dat er misbruik gemaakt kan worden van de gestolen paspoorten.²⁴⁴ Ook zijn er berichten in de pers over personen die op Pakistaanse luchthavens met vervalste buitenlandse paspoorten of visa betrappt worden.²⁴⁵

2.1.6. Visa

BAMF en DFAT maken melding van fraude bij (online) visumaanvragen, waarbij kopieën van authentieke documenten vervalst en vervolgens in het systeem geüpload worden.²⁴⁶ Ook in de media verschijnen met regelmaat berichten over visafraude. In een artikel van maart 2025 schrijft de krant Daily Times dat een sessie van de National Assembly aan het licht heeft gebracht dat verschillende Pakistanen betrappt zijn op het indienen van valse diploma's en arbeidscontracten om visa te bemachtigen voor de Verenigde Arabische Emiraten.²⁴⁷ In juli 2025 bericht de Telegraph dat Pakistaanse migranten vervalste documenten gebruiken om hun visumaanvragen voor het Verenigd Koninkrijk te ondersteunen. Ze betalen zogenaamde visumconsulenten tot 50.000 pond voor een visumaanvraag, inclusief valse aanbevelingsbrieven, cv's en bankafschriften. De visumconsulenten adverteren ook hulp bij visumaanvragen voor andere landen.²⁴⁸ Diezelfde maand meldt The Express Tribune dat het FIA fraude met Pakistaanse e-visa voor Afghanen, met behulp van vervalste sponsordocumenten, aan het licht heeft gebracht. Daarbij zouden ambtenaren van het ministerie van Buitenlandse Zaken en het ministerie van Informatie betrokken zijn.²⁴⁹

2.1.7. Huwelijksaktes

Huwelijksaktes (voor moslims *nikah nama* genoemd) zijn gebruikelijke identificatiedocumenten. Een *nikah nama* bevat meestal de handtekeningen van de bruid en bruidegom, twee getuigen en een huwelijksambtenaar. Ze worden meestal met de hand geschreven in het Urdu. *Nikah nama's* worden geregistreerd bij de lokale *union council*. NADRA geeft vervolgens een computergegenereerde huwelijksregistratieakte uit, met informatie in zowel het Urdu als het Engels. Huwelijksakten zijn gemakkelijk te verkrijgen en worden soms frauduleus uitgegeven, aldus DFAT.²⁵⁰ Het Pakistaans

²⁴¹ DGIP, 2024, pp. 38-39, [url](#)

²⁴² The Express Tribune, 23/10/2024, [url](#)

²⁴³ Dawn, 24/05/2025, [url](#)

²⁴⁴ Dawn, 18/09/2025, [url](#)

²⁴⁵ The Nation, 07/05/2023, [url](#); APP, 08/03/2025, [url](#)

²⁴⁶ Ministerie van Buitenlandse Zaken – Nederland, 05/07/2024, pp. 43, [url](#); DFAT – Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²⁴⁷ Daily Times, 12/03/2025, [url](#)

²⁴⁸ The Telegraph, 21/07/2025, [url](#)

²⁴⁹ The Express Tribune (Mughal S.), 06/07/2025, [url](#)

²⁵⁰ DFAT – Australia, 30/04/2025, pp. 85-86, [url](#)

advocatenkantoor LEX maakt op haar website melding van het voorkomen van vervalste *nikah nama's* en huwelijksregistratieaktes, dit in de context van valse huwelijksclaims, waarbij een persoon valselijk beweerd gehuwd te zijn met een andere persoon om deze onder druk te zetten, reputatieschade toe te brengen of te chanteren.²⁵¹ Ook in de media verschijnen berichten over valse huwelijksaktes in deze context.²⁵²

2.1.8. Domicilie-aktes

Ook zogenaamde domicilie-aktes, die informatie bevatten over iemands woonplaats, zijn makkelijk op illegale wijze te verkrijgen, dat melden lokale bronnen aan DFAT. NADRA of adjunct-districtscommissarissen kunnen dergelijke aktes afgeven.²⁵³ De media brengen regelmatig verslag uit over (beschuldigingen van) fraude op grote schaal met domicilie-aktes, veelal in het kader van voorrangregels voor personen uit bepaalde regio's bij aanwervingen en toelatingen in het hoger onderwijs.²⁵⁴ Zo annuleert het Hooggerechtshof van Sindh in juni 2024 54.000 benoemingen die gebeurd zijn op basis van valse domicilie-aktes.²⁵⁵ In oktober 2024 lanceert Karachi een digitaal domicilieplatform, dat corruptie in de uitreikingsprocedure van domicilie-aktes moet tegengaan. Volgens de krant moeten burgers in de huidige procedure steekpenningen betalen om een domicilie-akte te verkrijgen.²⁵⁶ Desondanks heeft het Pakistaanse Hooggerechtshof in een rechtszaak over vermeende fraude met domicilie-aktes verschillende vragen bij de robuustheid van de uitreikingsprocedure in Sindh en merkt het op dat geavanceerde technologie ingezet kan worden om de afgifte van vervalste domicilie-aktes tegen te gaan.²⁵⁷ Daarnaast zijn er beschuldigingen dat vele Afghanen in het bezit zijn van onrechtmatig verkregen domicilie-aktes.²⁵⁸

2.1.9. Overlijdensaktes

Het is mogelijk om via omkoping een overlijdensakte te bekomen. Zo schrijft SamaaTV eind 2024 over de frauduleuze uitgifte van overlijdensaktes door een lokale functionaris.²⁵⁹ Op basis van niet nader omschreven bronnen schrijft Dawn dat sommige Afghanen door middel van omkoping aan overlijdensaktes geraken voor hun overleden familieleden.²⁶⁰

2.2. First Information Reports (FIR's)

Een FIR is een initieel schriftelijk politierapport van een kenbaar strafbaar feit (*cognizable offence*)²⁶¹ dat in een register van een politiekantoor wordt opgenomen. Iedere burger heeft het recht om

²⁵¹ LEX, s.d., [url](#)

²⁵² Pakistan Today, 09/05/2025, [url](#); Dawn, 27/11/2024, [url](#); The Express Tribune, 10/01/2022, [url](#); Daily Times, 23/05/2022, [url](#); The Express Tribune 08/03/2021, [url](#)

²⁵³ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²⁵⁴ Dawn, 13/06/2025, [url](#); The Express Tribune, 27/02/2025, [url](#); Dawn (Ayub I.), 11/02/2025, [url](#); Aaj English TV, 30/06/2024, [url](#)

²⁵⁵ Aaj English TV, 30/06/2024, [url](#)

²⁵⁶ The Express Tribune, 10/10/2024, [url](#)

²⁵⁷ Dawn, 13/06/2025, [url](#)

²⁵⁸ Dawn (Shinwari I.), 23/05/2025, [url](#); The Nation, 11/11/2023, [url](#)

²⁵⁹ Dawn (Shinwari I.), 23/05/2025, [url](#); SamaaTV (Asghar J.), 28/12/2024, [url](#)

²⁶⁰ Dawn (Shinwari I.), 23/05/2025, [url](#)

²⁶¹ "Cognizable offences are generally considered more serious crimes and allow the Police to take immediate measures without requiring authorization from a Magistrate.": RSIL, 01/01/2021, p. 7, [url](#)

vaststellingen over een dergelijk misdrijf in het bevoegde politiekantoor te melden en in een FIR te laten vastleggen. Dit kan mondeling of schriftelijk gebeuren.²⁶²

De geraadpleegde bronnen melden dat FIR's enerzijds makkelijk te vervalsen zijn en dat er anderzijds fraude plaatsvindt bij de opstelling van FIR's. DFAT wijst erop dat FIR's relatief eenvoudig te vervalsen zijn. Het zijn immers standaardformulieren waarin de relevante informatie met de hand ingevuld wordt.²⁶³ Op basis van correspondentie uit 2019 met een advocaat werkzaam aan een provinciaal Hooggerechtshof schrijft de Immigration and Refugee Board of Canada (IRB) dat FIR's geen specifieke beveiligingskenmerken hebben.²⁶⁴ In augustus 2025 waarschuwt het FIA dat criminelen mensen via sociale media trachten te chanteren met valse FIR's.²⁶⁵

DFAT geeft aan dat er meldingen zijn dat de politie steekpenningen aanneemt om frauduleuze FIR's op te stellen.²⁶⁶ Op basis van een vertrouwelijke bron schrijft het Nederlands ministerie van Buitenlandse Zaken dat het:

"heel eenvoudig [is] om een FIR te laten opstellen op basis van valse informatie. De FIR is dan correct ingevoerd, maar de inhoud is niet correct. Dat gebeurt bijvoorbeeld in het geval van verzonnen aanklachten tegen ahmadi's. Ook zou het eenvoudig zijn om via omkoping, bedreiging, politieke invloed of persoonlijke relaties een aangifte te verkrijgen."²⁶⁷

In juli 2025 schrijft Dawn over de schorsing van het hoofd van een politiebureau en een onderzoeksofficier na aantijgingen dat ze steekpenningen hebben ontvangen om lichte overtredingen in een FIR te registreren in plaats van aanklachten wegens ontvoering en foltering, om verdachten in bescherming te nemen.²⁶⁸

Volgens verschillende bronnen komt het voor dat de autoriteiten een niet gestaafd FIR opstellen met als enige doel een persoon te intimideren of onder druk te zetten,²⁶⁹ bijvoorbeeld critici van de Pakistaanse autoriteiten,²⁷⁰ gedetineerden²⁷¹ of in het kader van interpersoonlijke conflicten.²⁷²

DFAT en The Norwegian Country of Origin Information Centre (Landinfo) beschouwen het bestaan van een FIR niet als sluitend bewijs dat de in de FIR beschreven gebeurtenissen daadwerkelijk hebben plaatsgevonden.²⁷³ DFAT wijst erop dat de politie weliswaar ook geloofwaardige FIR's opstelt.²⁷⁴

2.3. Strafblad

De politie geeft attesten uit met informatie over iemands strafblad. Dergelijke documenten zijn niet betrouwbaar omdat Pakistan geen gecentraliseerd strafregister heeft. Doorgaans neemt de ambtenaar

²⁶² RSIL, 01/01/2021, pp. 10-15, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²⁶³ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²⁶⁴ IRB, 14/08/2023, [url](#)

²⁶⁵ Dawn (Ali I.), 25/08/2025, [url](#); DRF, 25/08/2025, [url](#)

²⁶⁶ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²⁶⁷ Ministerie van Buitenlandse Zaken - Nederland, 05/07/2024, p. 96, [url](#)

²⁶⁸ Dawn, 28/07/2025, [url](#)

²⁶⁹ USDOS, 22/04/2024, p. 14, [url](#); Carnegie Endowment for International Peace (Waseem Z.), 20/06/2024, [url](#); IRB, 14/08/2023, [url](#)

²⁷⁰ IRB, 14/08/2023, [url](#); Carnegie Endowment for International Peace (Waseem Z.), 20/06/2024, [url](#)

²⁷¹ USDOS, 22/04/2024, p. 14, [url](#)

²⁷² IRB, 14/08/2023, [url](#)

²⁷³ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#); Landinfo, 07/02/2025, pp. 6-7, [url](#)

²⁷⁴ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

die het attest opstelt contact op met de lokale politie van het district van de aanvrager alvorens het attest af te geven.²⁷⁵

2.4. Documenten in verband met studies en tewerkstelling

DFAT geeft aan dat er frauduleuze diploma's en transcripts, bankafschriften, contracten en referenties circuleren in Pakistan.²⁷⁶

Een Pakistaans consultancybedrijf²⁷⁷ schrijft in juni 2024 dat vervalste diploma's het Pakistaans onderwijslandschap al decennia teisteren en veelvuldig voorkomen. Ze worden afgegeven door zogenaamde diplomafabrieken en niet-geaccrediteerde onderwijsinstellingen.²⁷⁸ De Pakistaanse Higher Education Commission (HEC) houdt op haar website een lijst bij van illegale of valse universiteiten en campussen in Pakistan.²⁷⁹ Op LinkedIn zijn er accounts actief die adverteren eender welk diploma of certificaat te kunnen vervalsen.²⁸⁰

De media melden regelmatig gevallen van diplomafraude. In mei 2024 arresteert het FIA verschillende individuen betrokken in de uitgave van valse en ongeregistreerde technische diploma's.²⁸¹ In oktober 2021 maakt de Pakistaanse vliegtuigmaatschappij Pakistan International Airlines bekend 1.500 werknemers ontslagen te hebben die aangeworven zijn op basis van vervalste documenten.²⁸² Een ander voorbeeld van grootschalige diplomafraude is het schandaal rond het Pakistaans softwarebedrijf Axact. In februari 2018 worden de eigenaars van het bedrijf veroordeeld tot een gevangenisstraf wegens het verkopen van valse diploma's en andere illegale activiteiten.²⁸³ Ongeveer 1.100 Pakistaanse burgers zouden bij dit bedrijf studieattesten gekocht hebben volgens de BBC.²⁸⁴ In mei 2020 bericht de Pakistaanse krant *The News* dat een voormalig FBI-agent stelt dat het bedrijf Axact opnieuw actief is en nog steeds valse academische diploma's verkoopt.²⁸⁵ Volgens een expert aan het woord in een artikel van World Trademark Review (WTR) van november 2021 zijn vele voormalige werknemers van Axact aan de slag gegaan bij andere bedrijven, waar ze nog steeds illegale activiteiten zoals het verkopen van valse diploma's uitvoeren. WTR meldt dat de bedrijven Digitonics Labs en Abtach honderden websites beheren die dergelijke diensten aanbieden. Volgens de expert aan het woord zijn er naast deze twee bedrijven nog vele andere.²⁸⁶

2.5. Nieuwsberichten

Op basis van informatie van een niet nader omschreven bron, meldt het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken dat "ten behoeve van (asiel)aanvragen in het buitenland" [...] "mensen een journalist [kunnen] betalen om een artikel in de media of op sociale media te publiceren."²⁸⁷ Volgens het DFAT-rapport van 2019 is het mogelijk dat invloedrijke personen nieuwsorganisaties betalen om

²⁷⁵ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²⁷⁶ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²⁷⁷ SLD, s.d., [url](#)

²⁷⁸ SLD (Baloch A. A.), 25/06/2024, [url](#)

²⁷⁹ HEC - Pakistan, s.d., [url](#)

²⁸⁰ Zubair Khan [LinkedIn], s. d., [url](#)

²⁸¹ The News (Anjum S.), 30/05/2024, [url](#)

²⁸² Dawn, 14/10/2021, [url](#)

²⁸³ Dawn, 26/02/2018, [url](#)

²⁸⁴ BBC News, 16/01/2018, [url](#)

²⁸⁵ The News, 11/05/2020, [url](#)

²⁸⁶ WTR, 25/11/2021, [url](#)

²⁸⁷ Ministerie van Buitenlandse Zaken - Nederland, 05/07/2024, p. 43, [url](#)

valse verhalen in kranten te publiceren.²⁸⁸ De updates van 2022 en 2025 geven hier geen informatie over.²⁸⁹

2.6. Documenten betreffende grondbezit

Regelmatig verschijnen er in de media berichten over fraude en valsheid in geschrifte met betrekking tot documenten in het kader van grondbezit.²⁹⁰ Het rapport van het Australische DFAT van april 2025 geeft daarnaast aan dat frauduleuze eigendomsaktes voorkomen in Pakistan.²⁹¹

Landroof²⁹² en vastgoedfraude zijn wijdverspreid in Pakistan²⁹³ en er zijn veel rechtszaken over geschillen over grondbezit.²⁹⁴ Criminelen maken gebruik van valse of vervalste eigendomsaktes om kopers te misleiden. Gebrekkige landregistratiesystemen zorgen ervoor dat het verifiëren van eigendomsaktes en andere documenten met betrekking tot grondbezit moeilijk is.²⁹⁵

De verschillende overheden in Pakistan lanceren initiatieven om vastgoedfraude tegen te gaan. In 2022 lanceert de provincie Khyber Pakhtunkhwa *e-stamp papers* in plaats van gewone *stamp papers* om schriftvervalsing te voorkomen.²⁹⁶ *Stamp papers* worden gebruikt om diverse juridische overeenkomsten en documenten, zoals vastgoedtransacties, te bekrachtigen.²⁹⁷ In februari 2023 kondigt de provincie Sindh de installatie van biometrische verificatiesystemen aan in alle kantoren van de onder-registrar voor onroerend goed (Sub-Registrar Property), dit om identiteitsfraude bij het registratieproces van onroerend goed te voorkomen.²⁹⁸ In februari 2025 lanceert Islamabad Capital Territory een verplicht biometrisch verificatiesysteem voor *stamp papers*. De verplichting moet fraude en valsheid in geschrifte tegengaan en de authenticiteit van *stamp papers* garanderen.²⁹⁹ Desondanks beveelt een onderzoekscommissie in Islamabad Capital Territory eind oktober 2025 hervormingen in eigendomsregistratie en biometrische verificatiesystemen aan naar aanleiding van een grondfraudeschandaal.³⁰⁰ In september 2025 voert de Board of Revenue van de provincie Punjab de verplichting in om het geregistreerde mobiele telefoonnummer van de aanvrager en een kopie van zijn CNIC in te voeren voor de uitgifte van *stamp papers*.³⁰¹ Cedoca vond binnen het tijdsbestek van deze COI Focus geen informatie over de implementatie van de systemen en de beoogde effectiviteit ervan in het terugdringen van fraude en schriftvervalsing.

²⁸⁸ DFAT - Australia, 20/02/2019, p. 71, [url](#)

²⁸⁹ DFAT - Australia, 25/01/2022, [url](#); DFAT - Australia, 30/04/2025, [url](#)

²⁹⁰ Dawn (Asad M.), 26/10/2025, [url](#); Dawn (Khan M. H.), 06/12/2024, [url](#); Dawn (Naseer T.), 21/09/2023, [url](#); Dawn (Naqash T.), 15/11/2022, [url](#); Dawn, 23/01/2025, [url](#); Dawn, 20/03/2025, [url](#)

²⁹¹ DFAT - Australia, 30/04/2025, p. 86, [url](#)

²⁹² Ministerie van Buitenlandse Zaken - Nederland, 05/07/2024, pp. 106-107, [url](#)

²⁹³ ACASH, 31/07/2025, [url](#)

²⁹⁴ Bertelsmann Stiftung, 19/03/2024, p. 24, [url](#)

²⁹⁵ ACASH, 31/07/2025, [url](#)

²⁹⁶ E-stamping - Government of Khyber Pakhtunkhwa, s.d., [url](#); The News, 20/10/2022, [url](#)

²⁹⁷ ID Tech, 06/02/2025, [url](#)

²⁹⁸ The Express Tribune, 09/02/2023, [url](#)

²⁹⁹ The Express Tribune, 07/02/2025, [url](#); Mobile ID World, 12/02/2025, [url](#); ID Tech, 06/02/2025, [url](#)

³⁰⁰ Dawn (Asad M.), 26/10/2025, [url](#)

³⁰¹ Dawn (Saeed T.), 23/09/2025, [url](#)

Bibliografie

Geschreven en audiovisuele bronnen

Advisory Center for Affordable Settlements and Housing (ACASH), *How to Avoid Property Fraud in Pakistan: Red Flags & Verification*, 31/07/2025, <https://www.acash.org.pk/avoid-property-fraud-in-pakistan-red-flags/> [geraadpleegd op 08/10/2025]

Ali M. U., Ghumro A. K., Zeb R., *Police reforms in Punjab for effective counter terrorism: a preliminary assessment*, in *Pakistan Journal of Social Research*, Vol. 4, No. 2, 06/2022, <https://pjsr.com.pk/wp-content/uploads/2022/04/3.-Vol-4.-Issue-2-Apr-Jun-2022-Ali-Zeb-Ghumro-Police-Reforms-in-Punjab-for-effective-Counter-Terrorism.pdf> [geraadpleegd op 11/07/2022]

Ali Shah W., Ali R., Lashari A., *De-naturalizing the "predatory": A study of "bogus" publications at public sector universities in Pakistan*, in *Accountability in Research*, 01/08/2022, <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08989621.2022.2106424> [geraadpleegd op 22/08/2022]

Ali W. et al, *Investigating Factors Leading to Develop Academic Dishonesty and Cheating Behaviors During Board Examinations in Balochistan, Pakistan* in *Jurnal Lingua Idea*, v. 15, n. 1, 30/06/2024, <https://jos.unsoed.ac.id/index.php/jli/article/view/10904> [geraadpleegd op 15/09/2025]

Ali W. et al, *Political elite influences on education in Pakistan's least developed province: An elite theory analysis* in *Issues in Educational Research*, 35 (1), 2025, <https://www.iier.org.au/iier35/ali.pdf> [geraadpleegd op 15/09/2025]

Amnesty International (AI), *Pakistan: Mass surveillance and censorship machine is fueled by Chinese, European, Emirati and North American companies*, 09/09/2025, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2025/09/pakistan-mass-surveillance-and-censorship-machine-is-fueled-by-chinese-european-emirati-and-north-american-companies/> [geraadpleegd op 17/09/2025]

Anti Corruption Establishment – Government of Balochistan (ACEB), *Introduction*, s.d., <https://aceb.gob.pk/page/About-us-10> [geraadpleegd op 16/09/2025]

Arab News, *Pakistani politicians acknowledge Dubai properties revealed in data leak, say all assets duly declared*, 15/05/2024, <https://arab.news/5kbjs> [geraadpleegd op 13/11/2025]

Aslam A. et al, *Political Interference and Bureaucratic Performance in Pakistan: A Perspective of Civil Servants*, in: *Pakistan Journal of Humanities and Social Sciences*, Volume 11, Number 2, 18/05/2023, <https://journals.internationalrasd.org/index.php/pjhss/article/view/1300/836> [geraadpleegd op 28/08/2025]

Associated Press of Pakistan (APP), *Govt makes 22-year record of Toshakhana gifts public*, 12/03/2023, <https://www.app.com.pk/national/govt-makes-22-year-record-of-toshakhana-gifts-public/> [geraadpleegd op 13/11/2025]

Associated Press of Pakistan (APP), *Two passengers caught at Lahore airport for traveling with fake documents*, 08/03/2025, <https://www.app.com.pk/domestic/two-passengers-caught-at-lahore-airport-for-traveling-with-fake-documents/> [geraadpleegd op 30/09/2025]

BBC (Davies C., Armstrong K.), *Imran Khan: Pakistan court suspends former PM's corruption sentence*, 29/08/2023, <https://www.bbc.com/news/world-asia-66644738> [geraadpleegd op 17/09/2025]

BBC (Javed F., Drury F.), *Faiz Hameed: Pakistan's former spy chief arrested*, 13/08/2024, <https://www.bbc.com/news/articles/cy0np2zw223o> [geraadpleegd op 04/09/2025]

BBC (Mao F., Davies C.), *Imran Khan: Former Pakistan PM and wife Bushra Bibi jailed for corruption*, 31/01/2024, <https://www.bbc.com/news/world-asia-68150959> [geraadpleegd op 17/09/2025]

BBC News (Sands L., Thomas M.), *Imran Khan: Pakistan police charge ex-PM under terrorism act*, 22/08/2022, <https://www.bbc.com/news/world-asia-62628124> [geraadpleegd op 22/08/2022]

BBC News, 'Staggering' trade in fake degrees revealed, 16/01/2018, <http://www.bbc.com/news/uk-42579634> [geraadpleegd op 12/01/2021]

Bertelsmann Stiftung, *BTI 2024 Country Report — Pakistan*, 19/03/2024, https://bti-project.org/fileadmin/api/content/en/downloads/reports/country_report_2024_PAK.pdf [geraadpleegd op 03/07/2025]

Bol News (Gilani J.), *Dispensers of disease and death*, 27/02/2022, <https://www.bolnews.com/pakistan/2022/02/dispensers-of-disease-and-death/> [geraadpleegd op 07/09/2022]

Business Recorder (BR) (Aziz S.), *Economy is the victim*, 27/03/2022, <https://www.brecorder.com/news/40163246> [geraadpleegd op 14/07/2022]

Business Recorder (BR) (Haq I.), *14th August Independence Day: Journey of unprecedented sufferings -*, 16/08/2025, <https://www.brecorder.com/news/40378093/14th-august-independence-day-journey-of-unprecedented-sufferings> [geraadpleegd op 28/08/2025]

Business Recorder (BR) (Haq I., Abbasi A. H.), *Tragic collapse of Pakistan's bureaucracy*, 15/08/2025, <https://www.brecorder.com/news/40377969/tragic-collapse-of-pakistans-bureaucracy> [geraadpleegd op 28/08/2025]

Business Recorder (BR), *0.6m quakes operating in Sindh, minister told*, 29/10/2025, <https://www.brecorder.com/news/40389776> [geraadpleegd op 06/11/2025]

Business Recorder (BR), *80,000 illegal immigrants sent back to Afghanistan from Balochistan: minister*, 10/11/2023, <https://www.brecorder.com/news/40272523/80000-illegal-immigrants-sent-back-to-afghanistan-from-balochistan-minister> [geraadpleegd op 18/09/2025]

Business Recorder (BR), *80,000 illegal immigrants sent back to Afghanistan from Balochistan: minister*, 10/11/2023, <https://www.brecorder.com/news/40272523/80000-illegal-immigrants-sent-back-to-afghanistan-from-balochistan-minister> [geraadpleegd op 18/09/2025]

Business Recorder (BR), *Cracking down on collusion — finally*, 18/05/2025, <https://www.brecorder.com/news/40363279> [geraadpleegd op 17/11/2025]

Business Recorder (BR), *Fatal Accidents (Amendment) Bill passed*, 26/07/2024, <https://www.brecorder.com/news/40314365> [geraadpleegd op 18/09/2025]

Business Recorder (BR), *Govt hospitals in Sindh: 'Buying of costly equipment as corruption practice not accepted'*, 11/11/2023, <https://www.brecorder.com/news/40272669> [geraadpleegd op 06/11/2025]

Business Recorder (BR), *Senate body for 'modern' steps to deal with challenge of fake CNICs*, 12/10/2023, <https://www.brecorder.com/news/40267676/senate-body-for-modern-steps-to-deal-with-challenge-of-fake-cnics> [geraadpleegd op 18/09/2025]

Business Standard (ANI), *Corruption runs amok among Pakistani Army Generals, says report*, 05/03/2022, https://www.business-standard.com/article/international/corruption-runs-amok-among-pakistani-army-generals-says-report-122030500189_1.html [geraadpleegd op 25/08/2022]

Carnegie Endowment for International Peace (Waseem Z.), *Inside the Punitive State: Governance Through Punishment in Pakistan*, 20/06/2024, <https://carnegieendowment.org/research/2024/06/pakistan-punitive-state-terrorism-police?lang=en> [geraadpleegd op 01/09/2025]

Carnegie Endowment for International Peace, *Zoha Waseem*, s.d., <https://carnegieendowment.org/people/zoha-waseem?lang=en> [geraadpleegd op 01/09/2025]

Committee to Protect Journalists (CPJ), *'If you scream no one will hear you': Pakistani journalists report in fear amid spike in media killings*, 30/10/2024, <https://cpj.org/2024/10/if-you-scream-no-one-will-hear-you-pakistani-journalists-report-in-fear-amid-spike-in-media-killings/> [geraadpleegd op 17/09/2025]

Committee to Protect Journalists (CPJ), *Pakistani authorities block journalist Asad Ali Toor from traveling overseas*, 11/08/2025, <https://cpj.org/2025/08/pakistani-authorities-block-journalist-asad-ali-toor-from-traveling-overseas/> [geraadpleegd op 17/09/2025]

Committee to Protect Journalists (CPJ), *Pakistani journalist's YouTube channel blocked, under investigation in drive against exiled media* - Committee to Protect Journalists, 16/05/2025, <https://cpj.org/2025/05/pakistani-journalists-youtube-channel-blocked-under-investigation-in-drive-against-exiled-media/> [geraadpleegd op 17/09/2025]

Committee to Protect Journalists (CPJ), *Prominent Pakistani journalist Latif Baloch shot dead in Balochistan province*, 27/05/2025, <https://cpj.org/2025/05/prominent-pakistani-journalist-latif-baloch-shot-dead-in-balochistan-province/> [geraadpleegd op 17/09/2025]

Commonwealth Observer Group (COG), *Pakistan General Election 8 February 2024*, 30/09/2025, <https://production-new-commonwealth-files.s3.eu-west-2.amazonaws.com/s3fs-public/2025-09/pakistan-cog-report-2024.pdf> [geraadpleegd op 13/11/2025]

Daily Times, *'PHC committed to ensure patient safety'*, 01/04/2022, <https://dailytimes.com.pk/911265/phc-committed-to-ensure-patient-safety/> [geraadpleegd op 07/09/2022]

Daily Times, *Man held for issuing fake marriage certificate*, 23/05/2022, <https://dailytimes.com.pk/939808/man-held-for-issuing-fake-marriage-certificate/> [geraadpleegd op 01/10/2025]

Daily Times, *Pakistanis caught using fake documents for UAE visas*, 12/03/2025, <https://dailytimes.com.pk/1274520/pakistanis-caught-using-fake-documents-for-uae-visas/> [geraadpleegd op 30/09/2025]

Daily Times, *PHC seals 832 illegal treatment centres across Punjab*, 13/10/2025, <https://dailytimes.com.pk/1382949/phc-seals-832-illegal-treatment-centres-across-punjab/> [geraadpleegd op 06/11/2025]

Dawn (Ali I.), *Fake FIRs being circulated on FIA's behalf, used for blackmail: agency*, 25/08/2025, <https://www.dawn.com/news/1937122> [geraadpleegd op 30/09/2025]

Dawn (Asad M.), *IHC orders probe into 'abduction of woman, her children'*, 26/10/2025, <https://www.dawn.com/news/1951294> [geraadpleegd op 05/11/2025]

Dawn (Asghar M.), *PIA fires over 1,500 employees recruited on forged documents*, 14/10/2021, <https://www.dawn.com/news/1651872> [geraadpleegd op 18/08/2022]

Dawn (Batti H.), *Army officers, judges 'fully liable' under NAB laws: Justice Shah*, 30/10/2023, <https://www.dawn.com/news/1784974> [geraadpleegd op 08/09/2025]

Dawn (Chaudhry F.), *Joint sitting passes bills seeking electoral reforms, amendments to NAB ordinance*, 09/06/2022, <https://www.dawn.com/news/1693948> [geraadpleegd op 01/09/2022]

Dawn (Hussain N., Ul Haq Z.), *Cheating the System*, 28/08/2022, <https://www.dawn.com/news/1707055/cheating-the-system> [geraadpleegd op 31/08/2022]

Dawn (Iqbal N.), *SC overturns its order on NAB amendments*, 07/09/2024, <https://www.dawn.com/news/1857413/sc-overturns-its-order-on-nab-amendments> [geraadpleegd op 08/09/2025]

Dawn (Khan I. A.), *NAB bill passed amid PTI uproar*, 05/08/2022, <https://www.dawn.com/news/1703342> [geraadpleegd op 01/09/2022]

Dawn (Khan M. H.), *Tribunal dismisses major industrial group's property suit*, 06/12/2024, <https://www.dawn.com/news/1876971> [geraadpleegd op 09/10/2025]

Dawn (Leghari A. G.), *Corruption in education*, 21/12/2023, <https://www.dawn.com/news/1799591> [geraadpleegd op 10/09/2025]

Dawn (Malik A.), *NAB begins probe into graft charges against ex-general Ahsan Saleem Hayat*, 17/03/2022, <https://www.dawn.com/news/1680401> [geraadpleegd op 25/08/2022]

Dawn (Naqash T.), *Main accused in Mirpur sale deed scam gets life term*, 15/11/2022, <https://www.dawn.com/news/1721029> [geraadpleegd op 08/10/2025]

- Dawn (Naseer T.), *Authorities seal Sheikh Rashid's Lal Haveli residence in Rawalpindi*, 21/09/2023, <https://www.dawn.com/news/1777082> [geraadpleegd op 08/10/2025]
- Dawn (Notezai M. A.), *Dawn Investigations: Crooked path — the Turbat-Buleda road*, 26/08/2024, <https://www.dawn.com/news/1854669/dawn-investigations-crooked-path-the-turbat-buleda-road> [geraadpleegd op 18/11/2025]
- Dawn (Rehan A.), *Timeline of former prime ministers arrested in Pakistan*, 08/2023, <https://www.dawn.com/news/1742332> [geraadpleegd op 17/11/2025]
- Dawn (Rehman A., Naziha S. A.), *Dubai Unlocked: Pakistan's multi-billion dollar property pie*, 14/05/2024, <https://www.dawn.com/news/1833476> [geraadpleegd op 08/09/2025]
- Dawn (Saeed, T.), *Rule change for stamp paper issuance: Students below 18 'denied' right to apply for domicile, scholarship*, 23/09/2025, <https://www.dawn.com/news/1943952> [geraadpleegd op 05/11/2025]
- Dawn (Sajjad Syed B.), *Former ISI chief Faiz Hameed indicted for misusing powers*, 11/12/2024, <https://www.dawn.com/news/1877977> [geraadpleegd op 04/09/2025]
- Dawn (Tanoli I.), *Education dept told to take action against 'ghost' teachers om Sindh*, 11/12/2022, <https://www.dawn.com/news/1725698/education-dept-told-to-take-action-against-ghost-teachers-om-sindh> [geraadpleegd op 15/09/2025]
- Dawn (Wasim A.), *Families of bigwigs collected gifts worth Rs260m*, 15/03/2023, <https://www.dawn.com/news/1742259/families-of-bigwigs-collected-gifts-worth-rs260m> [geraadpleegd op 13/11/2025]
- Dawn (Yusufzai A.), *Health dept fails to take action on corruption probes against officials in KP*, 31/12/2024, <https://www.dawn.com/news/1882079> [geraadpleegd op 06/11/2025]
- Dawn (Yusufzai A.), *Inquiry detects anomalies in procurement of medicines for hospitals in KP*, 10/09/2024, <https://www.dawn.com/news/1857990> [geraadpleegd op 06/11/2025]
- Dawn (Yusufzai A.), *Polio programme gaps blamed for virus's continued presence in KP*, 29/08/2024, <https://www.dawn.com/news/1855329> [geraadpleegd op 05/11/2025]
- Dawn, *FIA arrests Axt CEO in money laundering case*, 26/02/2018, <https://www.dawn.com/news/1391853> [geraadpleegd op 12/01/2021]
- Dawn, *FIA officials booked for aiding Afghans on fake passports*, 24/05/2025, <https://www.dawn.com/news/1912921> [geraadpleegd op 30/09/2025]
- Dawn, *Fraudulent plot transfers detected in Capital Development Authority - Pakistan - DAWN.COM*, 23/01/2025, <https://www.dawn.com/news/1887033> [geraadpleegd op 08/10/2025]
- Dawn, *Gen Akhtar's sons deny Swiss account claims*, 22/02/2022, <https://www.dawn.com/news/1676378> [geraadpleegd op 25/08/2022]
- Dawn, *Healthcare rot*, 07/03/2024, <https://www.dawn.com/news/1819763> [geraadpleegd op 05/11/2025]
- Dawn, *Man, witnesses booked after girl declares Nikahnama fake in court*, 27/11/2024, <https://www.dawn.com/news/1875010> [geraadpleegd op 01/10/2025]
- Dawn, *NAB won't be able to probe graft cases below Rs500m*, 04/08/2022, <https://www.dawn.com/news/1703176> [geraadpleegd op 01/09/2022]
- Dawn, *Thousands of passports stolen over several years, PAC told*, 18/09/2025, <https://www.dawn.com/news/1942801/thousands-of-passports-stolen-over-several-years-pac-told> [geraadpleegd op 18/09/2025]
- Dawn, *Two cops suspended for 'corruption'*, 28/07/2025, <https://www.dawn.com/news/1927023> [geraadpleegd op 06/10/2025]
- Dawn, *Identities of those behind leak of COAS Bajwa's family's tax records traced: Dar*, 22/11/2022, <https://www.dawn.com/news/1722484> [geraadpleegd op 02/09/2025]

- Dawn, *ISPR says 'misleading' data on assets of Gen Bajwa, his family being shared on social media*, 27/11/2022, <https://www.dawn.com/news/1723464> [geraadpleegd op 02/09/2025]
- Department of Foreign Affairs and Trade (DFAT) - Australia, *Country Information Report Pakistan*, 20/02/2019 <https://www.ecoi.net/en/document/2004005.html> [geraadpleegd op 18/11/2025]
- Department of Foreign Affairs and Trade (DFAT) - Australia, *Country Information Report Pakistan*, 25/01/2022 <https://www.ecoi.net/en/file/local/2067350/country-information-report-pakistan.pdf> [geraadpleegd op 18/11/2025]
- Department of Foreign Affairs and Trade (DFAT) - Australia, *Country Information Report Pakistan*, 30/04/2025, <https://www.dfat.gov.au/sites/default/files/country-information-report-pakistan.pdf> [geraadpleegd op 18/11/2025]
- Digital Rights Foundation (DRF), *Online scammers circulate forged FIRs in the FIA's name*, 25/08/2025, <https://digitalrightsfoundation.pk/online-scammers-circulate-forged-firs-in-the-fias-name/> [geraadpleegd op 30/09/2025]
- Directorate General of Immigration & Passports (DGIP) - Pakistan, *Annual Report 2023-2024*, 2024, https://dgip.gov.pk/assets/annual_report/Annual-Report-2023-2024.pdf [geraadpleegd op 18/09/2025]
- E-stamping - Government of Khyber Pakhtunkhwa, *About Us*, s.d., <https://estamping.kp.gov.pk/about> [geraadpleegd op 05/11/2025]
- Fact Focus (Noorani A.), *Army Chief Qamar Bajwa's Family Became Billionaire within The Last Six Years*, s.d., <https://factfocus.com/investigative/2966/> [geraadpleegd op 02/09/2025]
- Fact Focus, *About us*, s.d., <https://factfocus.com/about/> [geraadpleegd op 02/09/2025]
- Freedom House (FH), *Freedom in the World 2025 - Pakistan*, 26/02/2025, <https://freedomhouse.org/country/pakistan/freedom-world/2025> [geraadpleegd op 03/07/2025]
- Global Investigative Journalism Network (GIJN) (Ghani A.), *The Blasphemy Business, Real Estate Land Grabs, Instagram Misinformation: 2024's Best Investigative Stories in Pakistan*, 04/12/2024, <https://giin.org/stories/2024-editors-picks-investigative-stories-pakistan/> [geraadpleegd op 18/11/2025]
- Global Village Space (GVS) (Shah Z.), *The ugly truth about Pakistan's education system*, 12/11/2020, <https://www.globalvillagespace.com/the-ugly-truth-about-pakistans-education-system/> [geraadpleegd op 06/01/2021]
- Global Village Space (GVS), *After amendment, NAB deciding which cases to close*, 19/08/2022, <https://www.globalvillagespace.com/after-amendment-nab-deciding-which-cases-to-close/> [geraadpleegd op 01/09/2022]
- Global Village Space (GVS), *NA adopts NAB amendment bill*, 27/05/2022, <https://www.globalvillagespace.com/na-adopts-nab-amendment-bill/> [geraadpleegd op 01/09/2022]
- Health Matters, *Massive fraud at CHK confirmed by CMIT: Fake Indents, Stolen Medicines, and a Fugitive Official*, 12/03/2025, <https://www.healthmatters.com.pk/news/massive-fraud-at-chk-confirmed-by-cmit-fake-indents-stolen-medicines-and-a-fugitive-official> [geraadpleegd op 30/09/2025]
- Higher Education Commission (HEC) - Pakistan, *Illegal/Fake Universities & Campuses*, s.d., <https://www.hec.gov.pk/english/universities/Pages/Illegal-Fake-HEIs-DAIs.aspx> [geraadpleegd op 06/10/2025]
- Human Rights Commission of Pakistan (HRC), *A Tainted Election. Pakistan at the polls*, 17/02/2024, <https://hrcp-web.org/hrcpweb/wp-content/uploads/2020/09/2024-A-Tainted-Election.pdf> [geraadpleegd op 13/11/2025]
- Human Rights Commission of Pakistan (HRC), *HRC releases 2024 election report, demands independent audit*, 17/02/2024, <https://hrcp-web.org/hrcpweb/hrcp-releases-2024-election-report-demands-independent-audit/> [geraadpleegd op 13/11/2025]
- Human Rights Watch (HRW), *"A Nightmare for Everyone": The Health Crisis in Pakistan's Prisons*, 29/03/2023, <https://www.hrw.org/report/2023/03/29/nightmare-everyone/health-crisis-pakistans-prisons> [geraadpleegd op 18/11/2025]

Human Rights Watch (HRW), *Pakistan: End Anti-Corruption Agency's Abuses*, 06/08/2020, <https://www.hrw.org/news/2020/08/06/pakistan-end-anti-corruption-agencys-abuses> [geraadpleegd op 17/09/2025]

ID Tech, *Pakistan's ICT Administration Implements Biometric Verification for Stamp Papers to Combat Fraud - ID Tech*, 06/02/2025, <https://idtechwire.com/pakistans-ict-administration-implements-biometric-verification-for-stamp-papers-to-combat-fraud/> [geraadpleegd op 09/10/2025]

Immigration and Refugee Board of Canada (IRB), *Pakistan: First Information Reports (FIRs), including content, appearance, security features, and samples; requirements and procedure for registering an FIR; requirements and procedure for obtaining a copy of an FIR, including from abroad or through a proxy (2012–December 2022)*, 14/08/2023, <https://www.irb-cisr.gc.ca/en/country-information/rir/Pages/index.aspx?doc=458905&pls=1> [geraadpleegd op 06/10/2025]

Institute of South Asian Studies (ISAS) (Ahmed I., Karikalan C.), *Fatal Silence: Press Freedom and Perilous Journalism in Pakistan*, 25/07/2024, <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/fatal-silence-press-freedom-and-perilous-journalism-in-pakistan/> [geraadpleegd op 17/09/2025]

International Crisis Group (ICG) (Ahmed S.), *Imran Khan's Fall: Political and Security Implications for Pakistan*, 13/04/2022, <https://www.crisisgroup.org/asia/south-asia/pakistan/imran-khans-fall-political-and-security-implications-pakistan> [geraadpleegd op 18/07/2022]

Khadim N. et al., *Effects of Corruption on Public Infrastructure Projects in Developing Countries: The Case of Pakistan in Jordan Journal of Civil Engineering*, Volume 15, No. 4, 17/06/2021, https://www.researchgate.net/publication/351528989_Effects_of_Corruption_on_Infrastructure_Projects_in_Developing_Countries [geraadpleegd op 25/08/2022]

LEX, *Jactitation of Marriage in Pakistan*, s.d., <https://lex.com.pk/family-law/jactitation-of-marriage-in-pakistan/> [geraadpleegd op 01/10/2025]

Lieven A., *Pakistan: A Hard Country*, UK: Penguin Books, 2012

Malik N., Qureshi T. A., *A Study of Economic, Cultural, and Political Causes of Police Corruption in Pakistan*, in *Policing: A Journal of Policy and Practice*, Volume 15, Issue 2, 07/2021, <https://doi.org/10.1093/police/paaa016> [geraadpleegd op 06/07/2022]

Middle East Institute (MEI) (Kaura V.), *Deepening Pakistan's enduring civil-military imbalance*, 30/05/2025, <https://www.mei.edu/publications/deepening-pakistans-enduring-civil-military-imbalance> [geraadpleegd op 02/09/2025]

Ministerie van Buitenlandse Zaken – Nederland, *Algemeen Ambtsbericht Pakistan*, 05/07/2024, <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/ambtsberichten/2024/07/05/algemeen-ambtsbericht-pakistan-juli-2024/algemeen-ambtsbericht-pakistan-juli-2024.pdf> [geraadpleegd op 17/07/2025]

Mobile ID World, *Pakistan Expands Biometric Verification Across Telecom, Legal, and Social Services Sectors*, 12/02/2025, <https://mobileidworld.com/pakistan-expands-biometric-verification-across-telecom-legal-and-social-services-sectors/> [geraadpleegd op 09/10/2025]

National Database and Registration Authority (NADRA), *About NADRA*, s.d., <https://www.nadra.gov.pk/aboutNadra> [geraadpleegd op 01/10/2025]

Newsweek Pakistan, *Missing Out on Science*, 11/12/2020, <https://www.newsweekpakistan.com/missing-out-on-science/> [geraadpleegd op 06/01/2021]

Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP) (Janjua H.), *Pakistan Court Acquits Maryam Nawaz of Corruption*, 07/10/2022, <https://www.occrp.org/en/news/pakistan-court-acquits-maryam-nawaz-of-corruption> [geraadpleegd op 17/11/2025]

Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP) (Janjua H.), *Pakistani PM and Son Acquitted From Money Laundering Case*, 19/10/2022, <https://www.occrp.org/en/news/pakistani-pm-and-son-acquitted-from-money-laundering-case> [geraadpleegd op 17/11/2025]

Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP) (Skrdlík J.), *Prominent Pakistani Journalist Killed by Police in Kenya*, 26/10/2022, <https://www.occrp.org/en/news/prominent-pakistani-journalist-killed-by-police-in-kenya> [geraadpleegd op 13/11/2025]

Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP), *Mini Profile. Lt. Gen. Zahid Ali Akbar Khan*, 01/03/2022, https://www.occrp.org/en/suisse-secrets/pakistan-corruption-cash-concealed-in-credit-suisse-accounts?_gl=1*o2qy6o*_ga*MzU2MzgzMjkvLjE2NjEzNDYxMDI.*_ga_NHCZV5EYYY*MTY2MTM1NDE5NS4yLjEuMTY2MTM1NDI1OC42MC4wLjA [geraadpleegd op 25/08/2022]

Organized Crime and Corruption Reporting Project (OCCRP), *Dubai Unlocked*, 14/05/2024, <https://www.occrp.org/en/project/dubai-unlocked> [geraadpleegd op 08/09/2025]

Pakistan Point, *Punjab Healthcare Commission Shuts Down 634 Illegal Treatment Centers*, 05/03/2024, <https://www.pakistanpoint.com/en/story/1801758/punjab-healthcare-commission-shuts-down-634-illegal-tre.html> [geraadpleegd op 06/11/2025]

Pakistan Today, 19/03/2022, *ACE Punjab arrests three corrupt officials, recovers one million rupees*, <https://www.pakistantoday.com.pk/2022/03/19/ace-punjab-arrests-three-corrupt-officials-recovers-one-million-rupees/> [geraadpleegd op 26/08/2022]

Pakistan Today, *Abducted woman recovered, suspect arrested*, 09/05/2025, <https://www.pakistantoday.com.pk/2025/05/09/abducted-woman-recovered-suspect-arrested/> [geraadpleegd op 01/10/2025]

Provincial Ombudsman Sindh, *Annual Report 2020, 2021*, <https://mohtasibsindh.gov.pk/knowledge/Annualreport4.pdf> [geraadpleegd op 27/11/2025]

Punjab Healthcare Commission (PHC), *PHC Anti Quackery Strategy*, 06/2013, <https://archive.ph/D71my> [geraadpleegd op 07/09/2022]

Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL), *Exposé On Former General's Vast Wealth Spurs Debate About Military Privilege In Pakistan*, 06/09/2020, <https://www.rferl.org/a/expos%C3%A9-on-former-general-s-vast-wealth-spurs-debate-about-military-privilege-in-pakistan/30823756.html> [geraadpleegd op 08/01/2021]

Reporters Without Borders (RSF), *Pakistan*, s. d., <https://rsf.org/en/country/pakistan> [geraadpleegd op 17/09/2025]

Reuters (Bukhari M., Peshimam G. N., Greenfield C.), *Imran Khan arrested after Pakistan court sentences ex-prime minister to three years in jail*, 05/08/2023, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/police-arrest-former-pm-imran-khan-after-court-gives-three-year-prison-sentence-2023-08-05/> [geraadpleegd op 17/09/2025]

Reuters (Shahzad A.), *Imran Khan: Pakistan court suspends jail sentence in graft appeal*, 01/04/2024, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/pakistan-court-grants-imran-khan-appeal-graft-conviction-sentence-suspended-2024-04-01/> [geraadpleegd op 17/09/2025]

Reuters, *Imran Khan: What are the criminal cases against Pakistan former PM?*, 31/01/2024, <https://www.reuters.com/world/asia-pacific/main-criminal-cases-against-pakistans-imran-khan-2024-01-31/> [geraadpleegd op 17/09/2025]

Sain Z. H., Serban R., *Pakistan's 2024 Educational Crossroads: Unraveling Challenges, Charting New Paths for Transformation*, in *Global Research Review in Business and Economics*, Volume 10, Issue 1, 2024, https://grrbe.in/Vol-10-issue-01/GRRBE_Q_100186019601206.pdf [geraadpleegd op 15/09/2025]

School for Law and Development (SLD) (Baloch A. A.), *The Challenges of Fake Degree Identification & Authentication in Pakistan, and its Solutions*, 25/06/2024, <https://sld.com.pk/2024/06/25/the-challenges-of-fake-degree-identification-authentication-in-pakistan-and-its-solutions/> [geraadpleegd op 06/10/2025]

School for Law and Development (SLD), *What we do*, s. d., <https://sld.com.pk/> [geraadpleegd op 06/10/2025]

Scroll (Siddiq A.), *In Pakistan, the moment of an independent foreign policy initiative is gone with Nawaz Sharif*, 30/07/2017, <https://scroll.in/article/845466/in-pakistan-the-moment-of-an-independent-foreign-policy-initiative-is-gone-with-nawaz-sharif> [geraadpleegd op 18/07/2022]

- Siddiq A. [website], *Brief biography*, s.d., <http://drayeshasiddiq.com/about/> [geraadpleegd op 11/07/2022]
- Tanavichcha T., *The Impact of Media Freedom on Corruption: A Cross-Country Panel Analysis* in *BU Academic Review*, Vol. 22, No. 2, 20/12/2023, <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/buacademicreview/article/view/268375/175229> [geraadpleegd op 17/09/2025]
- Tariq S. et al., *Exploring Dimensions of Corruption in Education Sector*, in *Ilkogretim Online - Elementary Education Online*, Vol 20 (Issue 4), 2021, https://www.researchgate.net/profile/Shahnila-Tariq/publication/350529912_Exploring_Dimensions_of_Corruption_in_Education_Sector/links/60715b3192851c8a7bb723f5/Exploring-Dimensions-of-Corruption-in-Education-Sector.pdf [geraadpleegd op 31/08/2022]
- The Express Tribune (Gul I.), *Higher education: a crisis of integrity, relevance & corruption*, 24/08/2024, <https://tribune.com.pk/story/2490509/higher-education-a-crisis-of-integrity-relevance-corruption> [geraadpleegd op 10/09/2025]
- The Express Tribune (Lodhi A.), *Doctors face forged documents inquiry*, 21/07/2025, <https://tribune.com.pk/story/2556946/doctors-face-forged-documents-inquiry> [geraadpleegd op 30/09/2025]
- The Express Tribune (Maik H.), *'NAB law doesn't apply to judges, armed forces'*, 10/09/2023, <https://tribune.com.pk/story/2435008/nab-law-doesnt-apply-to-judges-armed-forces> [geraadpleegd op 04/09/2025]
- The Express Tribune (Mughal S.), *Fake e-visa scam for Afghans busted*, 06/07/2025, <https://tribune.com.pk/story/2554384/fake-e-visa-scam-for-afghans-busted> [geraadpleegd op 30/09/2025]
- The Express Tribune (Waqas A.), *Senate okays amendments to NAB law*, 05/08/2022, <https://tribune.com.pk/story/2369586/senate-okays-amendments-to-nab-law> [geraadpleegd op 01/09/2022]
- The Express Tribune (Yousafzai W.), *Strict action ordered against fake vaccination finger markings*, 14/12/2024, <https://tribune.com.pk/story/2515858/strict-action-ordered-against-fake-vaccination-finger-markings> [geraadpleegd op 05/11/2025]
- The Express Tribune, *Education in bad state*, 18/09/2019, <https://tribune.com.pk/letter/2058786/6-education-bad-state> [geraadpleegd op 06/01/2021]
- The Express Tribune, *Ex-education authority chief held for 'corruption'*, 23/01/2025, <https://tribune.com.pk/story/2552164/ex-education-authority-chief-held-for-corruption> [geraadpleegd op 10/09/2025]
- The Express Tribune, *Ghost schools in Sindh*, 03/03/2022, <https://tribune.com.pk/story/2346077/ghost-schools-in-sindh> [geraadpleegd op 30/08/2022]
- The Express Tribune, *ICT enforces biometric verification for stamp papers*, 07/02/2025, <https://tribune.com.pk/story/2526976/ict-enforces-biometric-verification-for-stamp-papers> [geraadpleegd op 09/10/2025]
- The Express Tribune, *Inquiry ordered as ghost students found in PEF*, 02/03/2020, <https://tribune.com.pk/story/2167511/1-inquiry-ordered-ghost-students-found-pef> [geraadpleegd op 06/01/2021]
- The Express Tribune, *Investigation launched into 400 unauthorized blue passports issued in Pakistan between 2018 and 2022*, 23/10/2024, <https://tribune.com.pk/story/2504770/probe-launched-to-investigate-issuance-of-400-fake-blue-passports> [geraadpleegd op 18/09/2025]
- The Express Tribune, *Lawmakers move to further clip NAB's powers*, 04/08/2022, <https://tribune.com.pk/story/2369409/lawmakers-move-to-further-clip-nabs-powers> [geraadpleegd op 01/09/2022]
- The Express Tribune, *Man blackmails woman using fake marriage certificate*, 08/03/2021, <https://tribune.com.pk/story/2288119/man-blackmails-woman-using-fake-marriage-certificate> [geraadpleegd op 06/09/2022]

- The Express Tribune, *Medical student ends life over 'harassment'*, 10/01/2022, <https://tribune.com.pk/story/2337964/medical-student-ends-life-over-harassment> [geraadpleegd op 06/09/2022]
- The Express Tribune, *Murree police SHO lands behind bars for taking 'bribe'*, 20/01/2022, <https://tribune.com.pk/story/2339648/murree-police-sho-lands-behind-bars-for-taking-bribe> [geraadpleegd op 26/08/2022]
- The Express Tribune, *Property registrar office to get biometric system*, 09/02/2023, <https://tribune.com.pk/story/2400183/property-registrar-office-to-get-biometric-system> [geraadpleegd op 09/10/2025]
- The Express Tribune, *Saudi Arabia recovers 12,000 fake Pakistani passports*, 14/10/2023, <https://tribune.com.pk/story/2441061/saudi-arabia-recovers-12000-fake-pakistani-passports> [geraadpleegd op 18/09/2025]
- The Express Tribune, *SHCC closing clinics on unfounded charges: PMA*, 11/04/2021, <https://tribune.com.pk/story/2294209/shcc-closing-clinics-on-unfounded-charges-pma> [geraadpleegd op 08/09/2022]
- The Express Tribune, *SST teachers held in fake appointment cases*, 16/01/2020, <https://tribune.com.pk/story/2138113/sst-teachers-held-fake-appointment-cases> [geraadpleegd op 06/01/2021]
- The Friday Times, *Fact Focus Exposes Bajwa's Family Wealth But Apparently Pakistan Isn't Supposed To Know*, 20/11/2022, <https://www.thefridaytimes.com/20-Nov-2022/fact-focus-exposes-bajwa-s-family-wealth-but-apparently-pakistan-isn-t-supposed-to-know> [geraadpleegd op 02/09/2025]
- The Guardian (Ellis-Petersen H.), *Pakistan ex-PM Imran Khan sentenced to 14 years in prison in corruption case*, 17/01/2025, <https://www.theguardian.com/world/2025/jan/17/pakistan-imran-khan-sentenced-prison-corruption-case> [geraadpleegd op 17/09/2025]
- The Nation, *FIA offloads Belgium-bound passenger over fake documents*, 07/05/2023, <https://www.nation.com.pk/07-May-2023/fia-offloads-belgium-bound-passenger-over-fake-documents> [geraadpleegd op 30/09/2025]
- The Nation, *PHC intensifies crackdown, seals 970 quackery outlets*, 12/09/2024, <https://www.nation.com.pk/12-Sep-2024/phc-intensifies-crackdown-seals-970-quackery-outlets> [geraadpleegd op 06/11/2025]
- The News (Anjum S.), *FIA raids fake educational institutions, arrests three*, 30/05/2024, <https://www.thenews.com.pk/print/1194727-fia-raids-fake-educational-institutions-arrests-three> [geraadpleegd op 06/10/2025]
- The News (Anjum S.), *Politicised top policemen responsible for rise in criminal activities*, 26/11/2023, <https://www.thenews.com.pk/print/1132619-politicised-top-policemen-responsible-for-rise-in-criminal-activities> [geraadpleegd op 28/08/2025]
- The News (Cheema. U.), *Pak officials, politicians, businessmen held accounts in Switzerland*, 22/02/2022, <https://www.thenews.com.pk/print/935757-pak-officials-politicians-businessmen-held-accounts-in-switzerland> [geraadpleegd op 25/08/2022]
- The News (Malik J.), *Lt Gen (ret'd) Muzammil Hussain resigns as Wapda chairman*, 07/05/2022, <https://www.thenews.com.pk/latest/955939-lt-gen-ret-d-muzammil-hussain-resigns-as-wapda-chairman> [geraadpleegd op 25/08/2022]
- The News (Numan W.), *\$753m loss to national kitty: NAB 'requests' ex-Wapda chairman to appear again*, 17/06/2022, <https://www.thenews.com.pk/print/966898-753m-loss-to-national-kitty-nab-requests-ex-wapda-chairman-to-appear-again> [geraadpleegd op 25/08/2022]
- The News (Waqar Bhatti M.), *Fake polio marking scam unearthed in KP: officials*, 28/05/2022, <https://www.thenews.com.pk/print/961277-fake-polio-marking-scram-unearthed-in-kp-officials> [geraadpleegd op 18/08/2022]

- The News, *450 schools closed, 382 teachers absent but salaries being paid*, 02/01/2021, <https://www.thenews.com.pk/print/767969-450-schools-closed-382-teachers-absent-but-salaries-being-paid> [geraadpleegd op 06/01/2021]
- The News, *Axact still in business, claims ex-FBI head of diploma scam task force*, 11/05/2020, <https://www.thenews.com.pk/print/657150-axact-still-in-business-claims-ex-fbi-head-of-diploma-scam-task-force> [geraadpleegd op 12/01/2021]
- The News, *KP govt launches e-stamp papers to prevent forgery*, 20/10/2022, <https://www.thenews.com.pk/print/1001706-kp-govt-launches-e-stamp-papers-to-prevent-forgery> [geraadpleegd op 05/11/2025]
- The Norwegian Country of Origin Information Centre (Landinfo), *Pakistan: First Information Report FIR*, 07/02/2025, <https://landinfo.no/wp-content/uploads/2025/02/Pakistan-respons-First-Information-Report-FIR-07022025.pdf> [geraadpleegd op 06/10/2025]
- The Print (Siddiq A.), *Pakistan judges vs generals—why bombshell letter on ISI meddling could stir big trouble*, 02/04/2024, <https://theprint.in/opinion/pakistan-judges-vs-generals-why-bombshell-letter-on-isi-meddling-could-stir-big-trouble/2023705/> [geraadpleegd op 10/09/2025]
- The Research Society of International Law (RSIL), *Handbook of Criminal Investigation in Pakistan 2021*, 01/01/2021, https://rsilpak.org/wp-content/uploads/2021/02/criminal-investigation-handbook_pakistan_rsil.pdf [geraadpleegd op 08/01/2021]
- The Telegraph, *Exposed: Pakistani migrants using £50k fake visa documents to scam way into Britain*, 21/07/2025, <https://www.telegraph.co.uk/world-news/2025/07/21/exposed-pakistani-migrants-50k-falsified-visa-documents/> [geraadpleegd op 30/09/2025]
- Transparency International (TI), *Corruption Perceptions Index 2024 Pakistan*, 11/02/2025, <https://www.transparency.org/en/cpi/2024/index/pak> [geraadpleegd op 03/07/2025]
- Transparency International (TI), *What is corruption?*, s.d., <https://www.transparency.org/en/what-is-corruption> [geraadpleegd op 03/07/2025]
- Transparency International (TI), *Our organisation*, s.d., <https://www.transparency.org/en/the-organisation> [geraadpleegd op 03/07/2025]
- Transparency International Pakistan (TI Pakistan) (Soomro B.), *Sindh CM's intervention sought over Rs40bn NICVD audit 'irregularities'*, 17/06/2025, <https://transparency.org.pk/new-event/2025/06/17/sindh-cms-intervention-sought-over-rs40bn-nicvd-audit-irregularities/> [geraadpleegd op 06/11/2025]
- Tribal News Network (TNN), *How recruitment of matric passed teachers will impact education standards?*, 27/08/2019, <https://web.archive.org/web/20221005194725/https://www.tnn.com.pk/how-recruitment-of-matric-passed-teachers-will-impact-education-standards/> [geraadpleegd op 27/11/2025]
- Tribal News Network (TNN), *Khyber: Mother and Newborn Son Die Due to Inexperienced Fake Doctor*, 13/06/2023, <https://tnnenglish.com/khyber-mother-and-newborn-son-die-due-to-inexperienced-fake-doctor/> [geraadpleegd op 12/11/2025]
- Tribal News Network (TNN), *Winter vacations again extended until 12th Jan at KP schools*, 07/01/2020, <https://www.tnn.com.pk/winter-vacations-again-extended-at-kp-schools/> [geraadpleegd op 06/01/2021]
- Tunio F. H., Nabi A. A., Read R., *Political decentralization, fiscal centralization, and its consequences in case of Pakistan*, in *Cogent Social Sciences*, Volume 7, Issue 1, 10/06/2021, <https://doi.org/10.1080/23311886.2021.1924949> [geraadpleegd op 12/07/2022]
- U4 Anti-Corruption Resource Centre (Jenkins M.), *U4 Helpdesk Answer 2018:19. Integrity risks for international businesses in Pakistan*, 20/12/2018, <https://www.u4.no/api/publications/integrity-risks-for-international-businesses-in-pakistan/pdf> [geraadpleegd op 02/12/2025]
- U4 Anti-Corruption Resource Centre [website], *About us & our history*, 27/10/2021, <https://www.u4.no/about-u4/our-organisation-history> [geraadpleegd op 30/08/2022]

Ullah M. A. et al., *Dimensions of corruption in Pakistan: A systems thinking approach and qualitative analysis in Systems Research and Behavioral Science*, Volume 39, Issue 2, 15/02/2021, <https://doi.org/10.1002/sres.2775> [geraadpleegd op 18/07/2022]

United Nations Development Programme (UNDP), *Pakistan National Human Development Report 2020. The three Ps of inequality: Power, People, and Policy*, 2020, <https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/pk/NHDR-Inequality-2020---low-res.pdf> [geraadpleegd op 26/08/2022]

United States Department of State (USDOS), *2023 Pakistan Country Report on Human Rights Practices*, USDOS, 22/04/2024, https://2021-2025.state.gov/wp-content/uploads/2024/02/528267_PAKISTAN-2023-HUMAN-RIGHTS-REPORT.pdf [geraadpleegd op 03/07/2025]

United States Department of State (USDOS), *Country Report on Human Rights Practices 2021 - Pakistan*, 12/04/2022, <https://www.ecoi.net/en/document/2071127.html> [geraadpleegd op 05/07/2022]

United States Department of State (USDOS), *2024 Investment Climate Statements: Pakistan*, 17/07/2024, <https://www.state.gov/reports/2024-investment-climate-statements/pakistan/> [geraadpleegd op 16/07/2025]

Voice of America (VOA) (Gul A.), *Pakistan Bans Ex-PM Khan's Live Speeches, Books Him on Terrorism Charges*, 21/08/2022, <https://www.voanews.com/a/pakistan-bans-ex-pm-khan-s-live-speeches-books-him-on-terrorism-charges/6710777.html> [geraadpleegd op 22/08/2022]

Voice of America (VOA) (Gul A.), *Pakistan's Former Spymaster Takes Command of Powerful Military*, 29/11/2022, <https://www.voanews.com/a/pakistan-s-former-spymaster-takes-command-of-powerful-military-/6854985.html> [geraadpleegd op 18/11/2025]

Wilson Center (Naviwala N.), *Pakistan's Education Crisis: The Real Story*, 07/2016, <https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/pakistanseducationcrisistherealstory2.pdf> [geraadpleegd op 31/08/2022]

Wilson Center (Naviwala N.), *Why Can't Pakistani Children Read? The Inside Story of Education Reform Efforts Gone Wrong*, 07/2019, https://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/media/documents/publication/2019-07-why_cant_pakistani_children_read_nadia_naviwala.pdf [geraadpleegd op 31/08/2022]

World Bank, *Economies - Formal Sector Enterprise Surveys - Pakistan (2022)*, 2022, <https://www.enterprisesurveys.org/en/data/exploreconomies/2022/pakistan> [geraadpleegd op 10/09/2025]

World Bank, *Pakistan - World Bank Enterprise Survey 2022*, 22/01/2025, <https://microdata.worldbank.org/index.php/catalog/6461> [geraadpleegd op 10/09/2025]

World Justice Project (WJP), *World Justice Project Rule of Law Index 2024*, 23/10/2024, <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/downloads/WJPIIndex2024.pdf> [geraadpleegd op 03/07/2025]

World Trademark Review (WTR), *The dangerous legacy of Axiact: how a 'diploma mill' in Pakistan led to a trademark scam epidemic*, 25/11/2021, <https://www.worldtrademarkreview.com/article/the-dangerous-legacy-of-axiact-how-diploma-mill-in-pakistan-led-trademark-scam-epidemic> [geraadpleegd op 18/08/2022]

Zubair Khan [LinkedIn], s. d., <https://pk.linkedin.com/in/zubair-khan-70a01b165> [geraadpleegd op 06/10/2025]